รายงานการวิจัย

การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา

Translation Medicine Recipe in Bailan

โดย

นางสาวรัตนา จันทร์เทาว์

นางพรสวรรค์ สุวรรณธาดา

นางสาริสา อุ่นทานนท์

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๗

ISBN 974-666-553-7

รายงานการวิจัย

การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา

Translation Medicine Recipe in Bailan

โดย

นางสาวรัตนา จันทร์เทาว์

นางพรสวรรค์ สุวรรณธาดา

นางสาริสา อุ่นทานนท์

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๗

คำนำ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่เล็งเห็นความสำคัญของโครงการวิจัย เรื่อง การปริวรรตใบลานอีสาน กรณีศึกษาตำรายา และได้สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินโครงการทั้งหมด

รายงานวิจัยฉบับนี้จัดทำเป็น 2 ภาค ภาคแรก เป็นผลของการสำรวจและปริวรรตใบลานอีสาน โดยคัดเลือกใบลานที่จารด้วยอักษรไทน้อยเป็นหลักและมีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา หรือวิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนอีสานด้านการรักษาพยาบาลที่มีค่ายิ่ง ภาคที่สองเป็นผลของการนำเอาตำรายาที่ได้จากการปริวรรต นั้น ไปเปรียบเทียบกับความคิดเห็นและของหมอยาและคนอีสาน ว่ายังคงเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกี่ยวกับตำรายา วิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน ตลอดจนมีพฤติกรรมในการรักษาพยาบาลด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือไม่ อย่างไร

เนื่องด้วยผู้วิจัยมีความเห็นว่า การวิจัยหรือการปริวรรตตำรายาแต่เพียงอย่างเดียว อาจจะไม่เกิดประโยชน์สูงสุด หากคนอีสานไม่เห็นความสำคัญของการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำผลการของปริวรรตไปเผยแพร่ให้แก่คนอีสาน ผู้ที่ใช้และรักษาโรคหรืออาการต่าง ๆ ด้วยยาพื้นบ้านหรือวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน อันจะทำให้การวิจัยนี้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

จากการศึกษาพบว่าในภูมิภาคอีสานมีปราชญ์ที่สามารถอ่านใบลาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา และการรักษาพยาบาล ด้วยวิธีพื้นบ้านนั้นมีจำนวนน้อยมาก อย่างไรก็ดีผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากท่านพระครูสุเทพสารคุณ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น วัดเทพปุรณาราม ตำบลท่าพระ ที่ได้ให้ความเมตตาในการอ่านใบลานและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอ่านตำรายาตลอดจนความรู้เกี่ยวกับอักษรโบราณอีสานอย่างดียิ่ง

งานวิจัยนี้จะสำเร็จลงไม่ได้หากขาดความช่วยเหลือและความกรุณาของอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ ผู้มีน้ำใจและสร้างกำลังใจให้งานวิจัยเรื่องแรกเกี่ยวกับเอกสารใบลานเรื่องนี้บรรลุผล

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชลิต ชัยครรชิต ที่ปรึกษาโครงการวิจัยนี้เป็นอย่างสูง

คณะผู้วิจัย

มกราคม 2548

สารบัญ

คำนำ	**ก**
สารบัญเนื้อหา	**ข**
สารบัญรูปภาพ	**ค – ง**
บทคัดย่อ	**จ**
บทที่ 1 บทนำ	**1**
1.1. ความสำคัญของงานวิจัย	1
1.2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	2
1.3. ประโยชน์ที่ได้รับของงานวิจัย	2
1.4. วิธีดำเนินการวิจัย	2
1.5. ขอบเขตของงานวิจัย	3
1.6. พื้นที่จัดเสวนา	3
1.7. นิยามศัพท์	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	**4**
2.1 การปริวรรตใบลาน เอกสารตำรายา	4
2.2 ข้อมูลหมู่บ้านโนนกู่ : พื้นที่ภาคสนาม	8
บทที่ 3 ผลการปริวรรตใบลาน : ตำรายา	**12**
3.1 การปริวรรตใบลานอีสาน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา	12
บทที่ 4 ทัศนคติและการรักษาโรคของหมอยาและคนอีสาน	**32**
4.1 ทัศนคติและการรักษาโรคของหมอยา	33
4.1.1 ประวัติหมอยา	34
4.1.2 สถานที่ไปหาสมุนไพร	36
4.1.3 ทัศนคติและการรักษาของหมอยา	38
4.2 ทัศนคติและการรักษาโรคของคนอีสาน	39
4.2.1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถาม	39
4.2.2 ทัศนคติและการรักษาด้วยสมุนไพร	40
บทที่ 5 สรุปผล และ ข้อเสนอแนะ	**51**
5.1. ผลการปริวรรตใบลานอีสานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา	51
5.2. ทัศนคติของคนอีสานต่อการรักษาแบบวิธีพื้นบ้าน	52
5.3 ข้อเสนอแนะ	53
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก : แบบสอบถาม	

รูปภาพยาพื้นบ้าน

มรดกยาสมุนไพรจากบิดาของหมอยา

สาธิตวิธีเตรียมยาและปรุงยา

เตรียมห่อยาประคบ แก้อาการปวดเมื่อย

แม่อรุณ หมอยากำลังเตรียมผสมตัวยาพื้นบ้าน

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา
ผู้เขียน นางสาวรัตนา จันทร์เทาว์

การปริวรรตใบลานอีสานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา หรือ การรักษาโรค ผลการวิจัย พบว่า อักษรที่ใช้ในการจาร (เขียน) ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นอักษรธรรม บางผูกมีการใช้ทั้งอักษรธรรมและอักษรไทน้อย และมีวิธีการสะกดการันต์แตกต่างกัน หนังสือผูกใบลานบางผูกไม่สมบูรณ์ ชำรุด และตัวอักษรเลือนลาง ไม่ชัดเจนทำให้การอ่านลำบากมากยิ่งขึ้น

เนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกสูตรยาพื้นบ้านที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยโรคที่พบมาก ได้แก่ โรคไข้ต่าง ๆ อาการปวดเมื่อยตามร่างกายที่เกิดจากการทำงานหนัก และโรคผิวหนัง ผื่นคัน รองลงมา ได้แก่ โรคที่เกิดจากแมลงมีพิษกัดต่อย ตลอดจนบันทึกวิธีรักษาบาดแผลต่าง ๆ

วิธีการปรุงยานั้น พบว่า ไม่ได้ระบุวิธีและขั้นตอนอย่างละเอียด เป็นแต่เพียงการบันทึกชื่อสมุนไพร ส่วนของสมุนไพรที่นำไปปรุงเป็นตัวยา ซึ่งมีความยาวประมาณ 1 – 2 บรรทัดเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่กล่าวถึงการนำสมุนไพรพื้นบ้าน หรือ ตัวยา ที่ระบุไว้นำไปต้ม หรือแช่น้ำรวมกัน แล้วนำน้ำที่ได้มาดื่มจนกว่าจะหายจากอาการหรือโรคที่กล่าวไว้ ดังนั้นผู้ที่จะสามารถนำสมุนไพรที่บันทึกไว้ไปปรุงเป็นตัวยา จึงต้องเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการปรุงยา

ส่วนทัศนคติของหมอยาพื้นบ้านและคนอีสานเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพร พบว่า หมอยาในหมู่บ้านโนนกู่ ยังคงสืบทอดการรักษาโรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน โดยส่วนหนึ่งได้วิธีปรุงยาจากการอ่านใบลานและการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของตน นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจุบันคนอีสานส่วนหนึ่งยังคงใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ในการรักษาอาการ หรือ โรคที่ไม่รุนแรงด้วยตนเอง โดยรักษาควบคู่ไปกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การรักษาด้วยสมุนไพรและวิธีพื้นบ้านของคนอีสานมีแนวโน้มลดลง โดยมีสาเหตุมาจากความก้าวหน้าของการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันและสถานพยาบาลที่ตั้งขึ้นใกล้หมู่บ้าน ประกอบกับคนรุ่นใหม่ไม่มีการสืบทอดการปรุงยาด้วยสมุนไพรพื้นบ้านและวิธีการรักษาจากหมอยา

ปัจจัยข้างต้น ได้แก่ ความยากของการอ่านเอกสารใบลาน ความไม่สมบูรณ์ของใบลาน คำศัพท์พื้นบ้านที่ไม่เข้าใจ ไม่มีการสืบทอดความรู้จากหมอยา ตลอดจนการพัฒนาวิธีการรักษาของแพทย์แผนปัจจุบัน และจำนวนสถานพยาบาลทั้งของภาครัฐและเอกชนที่เข้าถึงในระดับหมู่บ้าน ทำให้ความสำคัญของการอ่านเอกสารตำรายาซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการนำสมุนไพรพื้นบ้านมารักษาในปัจจุบันลดน้อยลง

Abstract

Title : Translation Medicine Recipe in Bailan

Author: Rattana Chanthao

It was found from the study 'Translation Medicine Recipe in Bailan' that most of them were written in Tham alphabets, but some were in both Tham and Thainoi alphabets. However, they all consisted of different spelling systems. Some manuscripts were incomplete and torn. Moreover, the alphabets in some of them became blurred that made them more difficult to read.

Most of the contents in the medical palm-leaf manuscripts were about the traditional medicine recipes, which were the treasures of the ancestor of Esarn people. It was found that major diseases were different kinds of fevers, body pains caused by hard working and skin disease. Minor deceases included swelling, redness, pain, and itching from insect bites. They also suggested various treatments for wound.

The process of preparing medicine was not elaborately described, but only the names of herbs and useful parts of them were written in about one to two lines on a palm leaf. Although it simply told that people could have a medicine by drinking the water, prepared by boiling or immersing local herbs, it was still necessary and important to be prepared by specialized and skillful practitioners of traditional medicine.

The study on the attitudes of practitioners of traditional medicine and Esarn people towards the treatment with traditional medicine revealed that the traditional healers in Nonku village still continued the traditional healing methods. Some of them got the knowledge of healing people from their ancestors by reading the manuscripts on palm leaves. Moreover, it was found that some Esarn people still used local herbs to cure minor illness along with the modern medical treatment. However, the practice of Esarn indigenous medicine with local herbs tended to be decreased because of the advances of modern medicine and the expansion of medical centers located nearer to villages. The breakdown of the knowledge transfer was also one of the main causes.

In conclusion, the difficulty in reading manuscripts, the incompleteness of the manuscripts, the incomprehensibility of local vocabulary, the lack of knowledge transfer for preparing traditional medicine together with the advances of modern medicine and the availability of governmental and private medical centers were all the causes that made reading Esarn palm-leaf manuscripts of traditional medicine recipes less important and rapidly fade away.

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญของการวิจัย

ภาษาอีสานนอกจากจะมีภาษาพูดที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันแล้ว อดีตภาษาอีสานยังมีการถ่ายทอดความรู้ ด้วยภาษาเขียนโดยใช้อักษรไทน้อย อักษรธรรม จาร (เขียน) ลงในใบลาน เพื่อบอกเล่าตำนาน วิถีชีวิต และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่งไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษา เรียนรู้ และนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในสังคมยุคปัจจุบัน

นอกจากใบลานอีสานจะบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ประวัติชุมชน วรรณกรรมพื้นบ้านแล้ว ยังมีการบันทึกเนื้อหาเกี่ยวกับ ตำรายา หรือการรักษาแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกัน และรักษาโรค ของคนสมัยเก่าที่คนสมัยใหม่ควรต้องนำกลับมาศึกษา อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวงการแพทย์และการปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

คณะผู้ทำการวิจัยเล็งเห็นประโยชน์และความสำคัญของการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าว จึงต้องการที่จะศึกษาปริวรรตเอกสารใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน ที่รวบรวมไว้โดย สำนักพุทธศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น วัดธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งนอกจากจะเป็นการเผยแพร่ความรู้แล้วยังเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนได้เล็งเห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ใกล้ตัว โดยคณะผู้วิจัยจะจัดเสวนาพร้อมทั้งสอบถามความคิดเห็นต่อการรักษาโดยตำรายาพื้นบ้าน ตลอดจนสำรวจพฤติกรรมการรักษาพยาบาลด้วยวิธีพื้นบ้านอีสานกับคนอีสาน และผู้ที่สนใจทั่วไปได้เข้าฟังผลจากการปริวรรตและร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วย อันจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการศึกษาค้นคว้าเอกสารใบลานในประเด็นที่มีเนื้อหาในด้านอื่น ๆ ทั้งยังเป็นการร่วมเรียนรู้ภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้านจากเอกสารชั้นต้นและจากการร่วมสัมมนา ถ่ายทอด จากปราชญ์หรือพระสงฆ์ท้องถิ่นด้วย

พื้นที่ภาคสนามที่คณะผู้วิจัยเลือก คือ หมู่บ้านโนนกู่ หมู่ 5 และ หมู่ 24 ตำบล สาวถี อำเภอ เมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีทั้งหมอยาในหมู่บ้านที่ยังผลิตยาแผนโบราณจำหน่ายให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ประกอบกับชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ยังคงมีพฤติกรรมการรักษาโรคหรืออาการต่าง ๆ ด้วยกรรมวิธีแบบดั้งเดิม ถึงแม้ว่าหมู่บ้านนี้จะอยู่ในเขตอำเภอเมือง การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองมีถนนลาดยาง และมีรถประจำทางโดย ใช้เวลาเพียงไม่ถึงครึ่งชั่วโมงก็เดินทางถึงโรงพยาบาล พร้อมทั้งยังมีสถานีอนามัยตั้งอยู่บริเวณใกล้หมู่บ้าน

แต่ชาวบ้านยังคงมีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการรักษาแบบพื้นบ้าน จากลักษณะและที่ตั้งของชุมชนดังกล่าว ทำให้คณะผู้วิจัยเลือกชุมชนหมู่บ้านโนนกู่ เป็นพื้นที่ภาคสนามในการจัดเสวนาในโครงการนี้ เพราะการเรียนรู้ไม่ควรจะอยู่แต่ในสถานศึกษาโดยขาดการเชื่อมโยงกับคนในชุมชน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อปริวรรตตำรายาจากใบลาน จำนวน 4 ผูก ที่วัดธาตุ อ.เมือง จ.ขอนแก่น
2. เพื่อเผยแพร่ผลการปริวรรตให้กับประชาชนที่สนใจ ในรูปแบบต่อไปนี้
   - 2.1 เอกสารงานวิจัย
   - 2.2 การจัดเสวนา

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

1. ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการป้องกัน และรักษาโรค ของคนอีสานจากการ ปริวรรตเอกสารใบลาน ซึ่งอาจจะสามารถนำมาปรับใช้ได้ในชีวิตประจำวัน
2. เป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับตำรายาให้กับผู้สนใจที่จะศึกษาในระดับลึกตลอดจนผู้สนใจทั่วไป
3. เปิดเวทีชุมชนเพื่อพบปะและร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น สมาชิกในชุมชน ตลอดจนผู้สนใจทั่วไป

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย :

1. ขั้นเตรียมข้อมูล

   สำรวจเอกสารใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา และถูกรวบรวมไว้ในสถานที่ต่าง ๆ โดยมีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระเบียบ

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

   รวบรวมใบลานอีสานที่หอพุทธศิลป์ วัดธาตุ ต. เมืองเก่า อ.เมือง จ.ขอนแก่น ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา โดยคณะผู้วิจัย ปราชญ์พื้นบ้าน และพระสงฆ์คัดเลือกตำรายาโดยใช้หลักดังต่อไปนี้ ความสมบูรณ์ของเอกสารใบลาน และลำดับความสำคัญของตำรายา ประกอบกับโรคที่พบมากที่สุด

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ 1. คณะวิจัยอ่านและปริวรรตใบลานร่วมกัน

ขั้นที่ 2. ตรวจสอบคำศัพท์และความถูกต้องของเนื้อหากับผู้เชี่ยวชาญ

(นักวิชาการ , ปราชญ์พื้นบ้าน , พระสงฆ์ , หมอยาพื้นบ้าน)

ขั้นที่ 3.จัดสัมมนาเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นในพื้นที่ภาค สนาน หมู่บ้านโนนกู่ ตำบลสาวถี อำเภอ เมือง จังหวัด ขอนแก่นตลอดจนนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป โดยใช้สถานที่วัดจันทราราม บ้านโนนกู่

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การแปลเอกสารชั้นต้นจากใบลานอีสาน การแปลแบบถอดความ

สรุปผลการจัดเสวนาชุมชน

5. นำเสนอผลการวิจัยเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์

1.5 ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เลือกปริวรรตใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายาหรือวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านอีสานเท่านั้น เอกสารใบลานที่นำมาปริวรรต พิจารณาความสมบูรณ์ของใบลานและอักษรประกอบกับเป็นโรคหรืออาการที่คนส่วนใหญ่ยังคงมีการใช้ยาพื้นบ้านหรือวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน

พื้นที่ภาคสนามเลือก หมู่บ้าน โนนกู่ หมู่ 5 และ หมู่ 24 ต. สาวถี อ. เมือง จ. ขอนแก่น เท่านั้น ซึ่งได้จากการคัดเลือกชุมชนที่เหมาะสม ได้แก่ มีหมอยา มีปราชญ์ที่อ่านใบลานได้ มีผู้ที่รักษาอาการหรือโรคด้วยสมุนไพร ยา หรือ วิธีพื้นบ้าน ประกอบกับข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน

1.6 พื้นที่จัดเสวนา

หมู่บ้านโนนกู่ หมู่ 5 และ หมู่ 24 ตำบลสาวถี อำเภอ เมือง จังหวัดขอนแก่น

จัดเสวนาในวันที่ 19 มกราคม 2548 ณ วัดดวงจันทราราม หมู่ที่ 5

17. นิยามศัพท์

งานวิจัยนี้มีคำนิยามความหมายของคำศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย ดังนี้

หมอยา หมายถึง ผู้ทำหน้าที่รักษาอาการ โรค ด้วยวิธีพื้นบ้าน หรือใช้สมุนไพรพื้นบ้านของหมู่บ้านโนนกู่ ต. สาวถี อ.เมือง จ. ขอนแก่น

ชาวบ้าน หมายถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โนนกู่ หมู่ 5 และ 24 ต. สาวถี อ.เมือง จ. ขอนแก่น

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การปริวรรตใบลาน เอกสารตำรายา

เอกสารที่เกี่ยวกับการปริวรรตอักษรโบราณอีสาน เช่น อักษรไทน้อย และอักษรธรรม นั้นมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนมากเป็นเอกสารประเภทหนังสือที่ใช้เรียน การอ่านใบลานหรืออักษรโบราณอีสานที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการอ่านใบลาน และผลการปริวรรตจากเอกสารใบลานอักษรธรรม และการสัมภาษณ์หมอยาที่มีประสบการณ์เพื่อเผยแพร่ลงในวารสาร ธรรมทรรศน์ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยเริ่มเผยแพร่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ทั้งนี้มีทั้งพระสงฆ์และหมอยาเป็นผู้นำข้อมูลมาเผยแพร่ในวารสารดังกล่าว ผู้วิจัยขอสรุปเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ดังนี้

มนัส สุขสาย (2543) เรียบเรียงหนังสือ เรื่อง **" ตำราเรียนอักษรโบราณอีสาน"** หนังสือเล่มนี้พิมพ์เผยแพร่แล้ว 3 ครั้ง เนื้อหามีความสมบูรณ์มาก โดยมีทั้งอักษรขอม อักษรธรรมอีสาน และอักษรไทน้อย หนังสือแบบเรียนอักษรโบราณอีสานเล่นนี้มีคุณค่ายิ่งในการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างอักษรโบราณที่ใช้อยู่ในสังคมอีสานประเภทต่าง ๆ นอกจากจะเป็นเอกสารการสอนให้อ่านแล้ว ยังเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ในด้านการศึกษาพัฒนาการของตัวอักษรต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

หนังสือเล่มนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับการอ่านเอกสารใบลาน เนื่องจากสูตรตำรายาแต่ละผูกนั้นได้มาจากผู้เขียนบันทึก หรือ จาร ที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยได้รับข้อมูลเบื้องต้นว่าเอกสารใบลานที่เป็นตำรายา ซึ่งเป็นเรื่องทางโลกน่าจารด้วยอักษรไทน้อย เพราะไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แต่จากการสำรวจเอกสารใบลานในชั้นต้นพบว่าอักษรที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นอักษรธรรมอีสาน ยิ่งกว่านั้นบางผูกมีการใช้ทั้งอักษรธรรมอีสานและอักษรไทน้อย ซึ่งมีความยากลำบากในการอ่านเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าเอกสารเล่มนี้จะไม่ได้ยกตัวอย่างเนื้อหาที่เกี่ยวกับตำรายาไว้ อย่างไรก็ดี ก็ยังเป็นหนังสือที่ให้คุณประโยชน์อย่างมากในการนำมาปรับใช้กับการอ่านเอกสารใบลานไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยนี้ หรือสำหรับผู้ที่จะศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานในใบลานด้านอื่น ๆ ด้วย

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (2543) จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง " แบบเรียนหนังสือภาษาโบราณ" ขึ้น โดยพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2525 และปรับปรุงพิมพ์เพิ่มในปี พ.ศ. 2543 หนังสือเล่มนี้เป็นการรวมนักปราชญ์ผู้มีความรู้เกี่ยวกับอักษรโบราณหลายท่าน โดยแบ่งเนื้อหาตามตัวอักษรและละประเภทและให้ผู้ที่มีความรู้เฉพาะอักษรประเภทนั้น ๆ เรียบเรียงส่วนของตน มีทั้งแบบเรียนอักษรลานนา อักษรธรรมอีสาน อักษรไทน้อย อักษรไทยโบราณ อักษรขอม อักษรเขรียง (เจรีย) : อักษรและหลักภาษาเขมร แบบเรียนภาษาเขมร อักษรสิงหล อักษรเทวนาครี และอักษรฝักขาม

ความครบสมบูรณ์ของเนื้อหาทำให้ผู้นำหนังสือเล่มนี้ไปใช้ประโยชน์สามารถสืบค้นพัฒนาการและเปรียบเทียบลักษณะของตัวอักษรโบราณได้ อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้ก็ไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายาไว้เลย เพราะมุ้งเน้นสอนเขียนและอ่านอักษรโบราณเท่านั้น

อดุลย์ ตะพัง (2543) เขียนหนังสือเรื่อง " ภาษาและอักษรอีสาน" หนังสือเล่มนี้เป็นแบบเรียน ในรายวิชา Northeastern Thai Language and Scripts ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งพิมพ์เป็นครั้งแรก โดยมีเนื้อหาแตกต่างจากแบบเรียนทั้ง 2 เล่ม ข้างต้น เพราะผู้เขียนได้กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับภาษาอีสาน แหล่งอารยธรรมอีสาน และพัฒนาการของอักษรที่เข้ามาในภูมิภาคอีสานไว้ในลำดับแรก ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่เพิ่งจะศึกษาอักษรโบราณอีสานเป็นอย่างมาก ส่วนในเนื้อหานั้นผู้เขียนได้กล่าวถึง อักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย อักษรกาบและอักษรเลขอักษรสร้อย อักษรลาว ตลอดจนมีการเปรียบเทียบหน่วยเสียงภาษาไทยถิ่นกับภาษาไทยมาตรฐานเอาไว้ด้วย ผู้วิจัยเห็นว่าหนังสือแบบเรียนเล่มนี้จัดทำได้ค่อนข้างสมบูรณ์เพราะมีแบบฝึกหัดให้กับผู้ที่เริ่มเรียนได้ทำเป็นการฝึกทักษะการอ่าน และการเขียน ด้วย

อย่างไรก็ดี หนังสือแบบเรียนนี้ส่วนใหญ่นำตัวอย่างมากจาก จารึก ไม่ได้มีตัวอย่างจากเอกสารใบลานมากนัก ดังนั้นวิธีการเขียนอาจจะแตกต่างกับหนังสือ 2 เล่ม ที่ได้กล่าวมาแล้วอยู่บ้าง แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะไม่ได้กล่าวถึง หรือ ยกตัวอย่าง เกี่ยวกับตำรายา แต่ก็เป็นประโยชน์ในการประมวลและนำมาปรับใช้กับการอ่านตำรายาได้เป็นอย่างดี

นอกจากเอกสารและหนังสือเรียนอักษรไทยและอักษรโบราณอีสาน ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น มีเอกสาร บทความและหนังสือ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับใบลาน ซึ่งเป็นประโยชน์กับโครงการวิจัยนี้จำนวนหนึ่ง ดังต่อไปนี

ทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (2545) พ่อทองอ่อน เป็นหมอยาพื้นบ้าน อายุ 91 ปี ปัจจุบันอาศัยอยู่ในหมู่บ้านฝาง อ. บ้านฝาง จ. ขอนแก่น ท่านปริวรรตสูตรยาพื้นบ้านจากเอกสารใบลานให้กับหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน และส่วนหนึ่งวารสาร ธรรมทรรศน์ ก็นำทั้งผลการปริวรรตและการสัมภาษณ์สูตรตำรายาพื้นบ้านของท่านมาเผยแพร่ในวารสารเป็นประจำในทุกฉบับตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา

นอกจากท่านจะมีประสบการณ์ในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและวิธีพื้นบ้านมากว่า 50 ปีแล้ว ท่านยังสามารถอ่านใบลานได้อย่างคล่องแคล่ว มีความรู้และเข้าใจวิธีการปริวรรตและถ่ายทอดภูมิปัญหาพื้นบ้านจากใบลานมาสู่การรักษาพยาบาลในชีวิตจริง ท่านจึงได้รับคัดเลือกให้เป็นครูแพทย์แผนไทยและเป็นที่ปรึกษาด้านแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข คนดีศรีสังคม ปี 2541 ทั้งยังเป็นผู้เชี่ยวชาญประจำโครงการหลักสูตรแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นอีกด้วย

พ่อมหาทองอ่อน เป็นปูชนียบุคคลด้านการแพทย์แผนไทยที่เป็นเสมือนห้องสมุดของผู้ที่สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยวิธีพื้นบ้าน และความรู้ของท่านก็ได้เผยแพร่ทั้งการจัดพิมพ์รวมเล่มและการนำมาเสนอในวารสาร ธรรมทรรศน์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พระมหาสุนทร สุนฺทรธมฺโม (2546) ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ท่านพระมหาสุนทรปริวรรติตำรายาจากใบลานของหอพุทธศิลป์ ในวัดธาตุเผยแพร่ในวารสาร ธรรมทรรศน์ เป็นประจำ ท่านปริวรรตทั้งการแปลความชั้นต้นและเป็นการถอดความอย่างง่าย เพื่อให้ผู้อ่านทั่วไปเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ท่านยังอธิบายคำศัพท์และความหมายของสูตรยาบางสูตรที่เป็นภาษาโบราณ ตลอดจนมาตราวัดในตำรายาเปรียบเทียบกับปัจจุบันด้วย

พระครูสุเทพสารคุณ (2543 – 2544) ท่านได้ปริวรรตตำรายาที่จารด้วยอักษรธรรมอีสานและเผยแพร่ลงในวารสาร **ธรรมทัศน์** โดยใช้ชื่อชุดการปริวรรต นี้ว่า “**ภูมิปัญญาไทย: ยาไทยจากใบลาน**” เอกสารใบลานที่นำมาปริวรรตนั้นนำมาจากใบลานที่เก็บรวบรวมไว้ในหอพุทธศิลป์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งมีใบลานที่บันทึกด้วยอักษรธรรมมากกว่า 200 ผูก จุดประสงค์ของการปริวรรต นั้น นอกจากกจะเป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านตำรายา แล้ว ท่านพระครูสุเทพยังหวังที่จะให้ได้ศึกษาสำนวนภาษาอีสานโบราณ ควบคู่กันไป ส่วนการนำไปใช้รักษาโรคนั้น ควรจะได้รับคำปรึกษาจากแพทย์เฉพาะทาง

ท่านพระครูสุเทพ เป็นปราชญ์ท่านหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น ที่สอนพระนิสิตและนักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปที่จะอ่านหรือศึกษาเอกสารใบลาน ท่านได้ปริวรรตตำรายาจาก เอกสารใบลานที่มีอยู่อย่างสม่ำเสมอ และเผยแพร่ลงในวารสารธรรมทัศน์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ซึ่งนอกจากจะให้ความรู้แก่ผู้สนใจแล้ว จากการสัมภาษณ์ท่านพระครูสุเทพ สารคุณ ยังกล่าวถึงการสอนอ่านใบลานให้กับบุคคลทั่วไปที่สนใจจะนำตัวยาจากใบลานไปทดลองทางการแพทย์ เพื่อจะสามารถนำมาเผยแพร่และใช้รักษาโรคหรืออาการในชีวิตประจำวัน ให้เกิดประโยชน์ ด้วยการนำภูมิปัญญาไทยจากใบลานไปทดลอง และทดสอบ จนการผลิตเพื่อจำหน่าย ในลำดับต่อไป

สมหมาย เปรมจิตต์ (2546) เขียนหนังสือเรื่อง “ตำรายาสมุนไพรล้านนา” ซึ่งเป็นหนังสือที่ปริวรรตจากเอกสารใบลานขนาดสั้น จำนวน 257 หน้า โดยสำรวจพบที่วัดขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เก็บรวบรวมไว้เป็นไมโครฟิล์ม ซึ่งเป็นเอกสารที่มีประโยชน์สำหรับผู้สนใจจะศึกษาเรื่องตำรายา

หนังสือเล่มนี้ได้ปริวรรตจากตัวอักษรล้านนา เป็นหนังสือที่ปริวรรตตำรายาของล้านนาได้ครอบคลุมมาก เพราะประกอบด้วยยาสำคัญๆ หลายสิบขนาน หรือกล่าวได้ว่าครอบคลุมโรคนานาชนิดเท่าที่คนสมัยนั้นจะเข้าใจ ส่วนประสิทธิผลของการรักษานั้นไม่ได้กล่าวไว้ จึงเป็นเสมือนปัญหาที่ท้าทายให้กับผู้ที่นำไปพิสูจน์หรือตรวจสอบในขั้นตอนต่อไป

นอกจากหนังสือเล่มนี้จะปริวรรตยาขนานต่าง ๆ แล้ว ในตอนท้ายก็ได้รวบรวมชื่อสมุนไพรหรือ ตัวยาที่พบในการปริวรรตไว้เป็นหมวดหมู่ ได้แก่ ชื่อหรือโรคในตำรายา (ระบุหน้าที่มีการกล่าวถึง) ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ ชื่อในภาษาถิ่นอื่น ชื่อวิทยาศาสตร์ และวงศ์
ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า หนังสือปริวรรตตำรายาล้านนาเล่มนี้เป็นขุมคลังหรือภูมิปัญญาคนล้านนาในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรหรือวิธีแบบพื้นบ้าน อย่างสมบูรณ์ คลอบคลุมมากที่สุด และคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเห็นหนังสือปริวรรตตำรายาจากใบลานในภูมิภาคอีสานที่สมบูรณ์เช่นกัน

นอกจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ยังมีเอกสารหรือหนังสือที่เกี่ยวกับยาสมุนไพร หรือ การรักษาแบบพื้นบ้าน อีกจำนวนมากที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยโครงการนี้ อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยขอนำเฉพาะเอกสารสำคัญและเป็นเอกสารหลักที่ใช้ประกอบข้อเขียนหรือ ผลการวิจัยในลำดับต่อไป มากล่าวไว้แต่เพียงเท่านี้

โดยลำดับต่อไปจะกล่าวถึงข้อมูลหมู่บ้านโนนกู่ หมู่ 5 และ หมู่ 24 ซึ่งเป็นพื้นที่ภาคสนามในงานวิจัยนี้ ซึ่งข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้มีส่วนช่วยในการวิเคราะห์พฤติกรรมของคนอีสานในการรักษาพยาบาลด้วยวิธีแพทย์แผนไทย และจะทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพชุมชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังต่อไปนี้

2.2 ข้อมูลหมู่บ้านโนนกู่ : พื้นที่จัดเสวนา

ในหัวข้อนี้ เป็นข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยได้เลือกจัดเสวนา เรื่อง ความคิดเห็นและพฤติกรรมการใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาอาการหรือโรค ของคนอีสาน โดยคณะผู้วิจัยสำรวจพื้นที่ภาคสนามหลายหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านหนองบัวดีหมี หมู่บ้านเมืองเก่า หมู่บ้านโนนม่วง และหมู่บ้านโนนกู่ คณะผู้วิจัยเลือกหมู่บ้าน โนนกู่ ทั้ง 2 หมู่ ได้แก่ หมู่ 5 และหมู่ 24 ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ตั้งอยู่ติดกัน และเป็นหมู่บ้านที่มีคุณสมบัติตามที่คณะผู้วิจัยต้องมีความเห็นว่าเหมาะสมมากที่สุด ซึ่งจะกล่าวถึงข้อมูลของหมู่บ้าน ดังนี้

2.2.1. ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน

" กู่ศักดิ์สิทธิ์ บ้านชิดห้วยอ้อม หอมข้าวเหนียว เขียวลำไผ่ น้ำใจอารี " คือ คำขวัญของบ้านโนนกู่ ทั้งหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 24 แม้ว่าจะถูกแยกเป็นสองหมู่บ้านซึ่งเป็นไปตามกลไลการกระจายอำนาจลงสู่ชุมชนในท้องถิ่น แต่ชาวบ้านก็อาศัยและตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อน และมีความรักสามัคคีกันมาตั้งแต่อดีต ประวัติการก่อตั้งบ้านโนนกู่ของทางราชการ มีดังนี้

ประวัติบ้านโนนกู่

ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2452 โดยพ่อจารย์เสน, พ่อใหญ่ทิพย์เนตร, พ่อใหญ่อ้ม บุตรศรีชา, พ่อใหญ่บัวพันธ์ แสนบุตร, พ่อใหญ่ตา ต้นชารี ได้ย้ายจากบ้านใหญ่ (บ้านสาวะถี) มาอาศัยบุกเบิกที่ทำกินบริเวณโนนจั่น มีผู้ย้ายติดตามมากลายเป็นหมู่บ้าน เดิมเรียกว่า "บ้านโนนจั่น" ต่อมาเปลี่ยนเป็น "บ้านโนนกู่" เพราะอยู่ใกล้โบราณสถานกู่ นายก้อง โนนจั่น เป็นผู้ใหญ่บ้าน คนแรก หมู่บ้านได้ขยายใหญ่ขึ้น มีวัด มีโรงเรียน มีร้านค้า ประชากรเพิ่มขึ้นตามลำดับ

เมื่อปี พ.ศ. 2505 นายเหลี่ยม สิทธิ ผู้ใหญ่บ้าน ได้เร่งรัดจัดระเบียบหมู่บ้านขนานใหญ่ มีการขยายถนน วางผังหมู่บ้านใหม่ และสร้างถนนติดต่อกับหมู่บ้านอื่น อันเป็นยุคเริ่มต้นการพัฒนา

เมื่อปี พ.ศ. 2524 สมัยนายเชื่อม เชื้อสาวะถี เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้นำพัฒนาหมู่บ้านด้านต่างๆ จนได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านพัฒนา ของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

เมื่อประชากรมากขึ้น จึงได้มีประกาศฯตั้งหมู่บ้านโนนกู่ หมู่ที่ 24 ขึ้น โดยแยกออกจากบ้านโนนกู่ หมู่ที่ 5 เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2546 นายเชือบ เชื้อสาวะถี ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

จากประวัติหมู่บ้านโนนกู่ข้างต้นทำให้ทราบว่า หมู่บ้านนี้เป็นชุมชนดั้งเดิมนับร้อยปี ซึ่งมีการบันทึกประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านไว้อย่างเป็นระบบ และมีการตั้งนามสกุลของครอบครัวที่อพยพมาอาศัยอยู่ก่อน ตามชื่อของหมู่บ้านเดิม คือ หมู่บ้านสาวะถี และจากรายนามของผู้ใหญ่บ้านคนแรกจนถึงคนปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านโนนกู่มีผู้นำหมู่บ้านซึ่งยังคงเป็นกลุ่มที่เป็นผู้เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน

2.2.2 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านโนนกู่ (หมู่ 5)

ที่ตั้ง หมู่บ้านโนนกู่อยู่ห่างจากจังหวัดและอำเภอเมืองขอนแก่น 24 กิโลเมตร โดยมีทางออกติดกับถนนมะลิวัลย์ ซึ่งต้องเดินทางผ่านหมู่บ้านอื่น อีกประมาณ 3 หมู่บ้านก่อนจะถึงหมู่บ้านโนนกู่

ประชากร บ้านโนนกู่มีประชากรทั้งหมด จำนวน 131 ครัวเรือน รวม 573 คน ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกในบ้านมากกว่า 2 รุ่น และสมาชิกส่วนใหญ่ยังคงอาศัยอยู่ร่วมกันในบ้านหลังเดียวกัน แตกต่างจากสังคมชนบทโดยทั่วไปที่ลูกหรือสามีมักจะเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ

อาชีพ อาชีพหลัก คือ ทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปี ร้อยละ 90 ของครัวเรือนในหมู่บ้านโนนกู่ยังคงทำนา ซึ่งมีทั้งมีพื้นที่นาเป็นของตนเองและรับจ้างทำนา อาชีพรอง
คือ การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานแห อวน โรงงานทอผ้า หรืองานก่อสร้าง ปัจจุบันโรงงานอุตสาหกรรมประเภทผลิต แห อวน เปลี่ยนรูปแบบการว่าจ้างโดยนำวัตถุดิบในการผลิตมาส่งให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านแทนการให้เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นร้อยละ 80 ของครอบครัวในหมู่บ้านโนนกู่ทั้งสองหมู่บ้านจึงประกอบอาชีพรับจ้าง แรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานผู้หญิง อาจจะกล่าวได้ว่าการทำนาและการรับจ้างทำแห อวน เป็นอาชีพหลักของสมาชิกในหมู่บ้านประกอบทั้งเป็นอาชีพที่ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพียงพอในการยังชีพ

แหล่งน้ำ หมู่บ้านโนนกู่มีแม่น้ำสายเล็ก หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ลำห้วยไหลผ่าน คือ ลำห้วยใหญ่ ทั้งยังมีคลองส่งน้ำเพื่อทดน้ำออกจากลำห้วยใหญ่ สู่ภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีน้ำเพียงพอต่อการทำนาตลอดทั้งปี ชาวบ้านจึงยังคงประกอบอาชีพทำนา

มากกว่าการไปทำงานในตัวเมืองขอนแก่น แม้ว่าจะมีความสะดวกสบายในด้านการคมนาคม นอกจากมีลำห้วยแล้วในหมู่บ้านยังมี หนองน้ำสาธารณะประโยชน์ คือ หนองคำน้อย

<u>การศึกษา</u> โรงเรียนประถม 1 โรง มีนักเรียน จำนวน 120 คน และครู จำนวน 9 คน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง มีนักเรียนจำนวน 25 คน นักเรียนที่จบการศึกษาระดับปฐมศึกษาในโรงเรียนของหมู่บ้านแล้ว ส่วนใหญ่จะศึกษาต่อระดับมัธยมต้นที่ หมู่บ้านใกล้เคียง คือ โรงเรียนในหมู่บ้านสาวถี และศึกษาต่อในระดับมัธยมปลายที่โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในละแวกนั้น มีนักเรียนจำนวนไม่มากที่เดินทางไปศึกษาในตัวเมือง ขอนแก่น

<u>ศาสนสถาน</u> วัดที่อยู่ระหว่างสองหมู่บ้าน คือ วัดดวงจันทราราม วัดมีพระภิกษุ จำพรรษา 8 รูป และท้ายหมู่บ้านยังมีวัดป่า คือ วัดโนนกู่ ซึ่งมีกู่เก่าแก่ของชุมชนที่มีมาก่อนที่จะมีการก่อตั้งหมู่บ้าน ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และที่ปรางกู่ในหมู่บ้านซึ่งมีเนื้อที่หลายไร่ เป็นที่รวบรวมพันธุ์ไม้ที่สำคัญของชุมชน เพราะพื้นที่ปรางกู่ถูกปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่ และพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด ชาวบ้านไม่อนุญาติให้ตัดต้นไม้ ต้นหญ้า ในบริเวณวัด แต่อนุญาติให้หมอยา หรือชาวบ้านผู้มีความเดือนร้อนต้องการใช้สมุนไพร เข้ามาเก็บสมุนไพรในเขตปรางกู่ได้ โดยเฉพาะหมอยาของหมู่บ้าน เพราะเป็นการนำไปใช้รักษาและทำประโยชน์ให้กับชุมชน

<u>การคมนาคม</u> ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางมะตอย อยู่ในความรับผิดชอบของ รพช. โดยตัดผ่านหมู่บ้านไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ และมีรถประจำทางผ่านมาจากหมู่บ้านอื่นที่อยู่ลึกเข้าไป เป็นรถบัส ขนาดใหญ่ วิ่งผ่านหมู่บ้านทุกครึ่งชั่วโมง ทำให้การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองขอนแก่น มีความสะดวกมาก

<u>เศรษฐกิจ</u> พื้นที่ทำนาทำไร่ของประชาชนในหมู่บ้านทั้งหมด จำนวน 1,035 ไร่ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้รถไถเดินตามในการไถนา และมีทั้งหมดประมาณ 33 คัน ประมาณร้อยละ 40 ของครอบครัวมีรถยนต์ส่วนบุคคล ซึ่งใช้ในการคมนาคม มากกว่าใช้ในการขนพืชผลทางการเกษตร มีร้านขายของชำในหมู่บ้าน 4 ร้าน มีปั๊มน้ำมัน 1 แห่ง ชาวบ้านเรียกว่า ปั๊มหลอด เพราะเป็นเพียงการซื้อน้ำมันเป็นถังมาแบ่งขายให้กับผู้ใช้รถจักรยานยนต์ในหมู่บ้าน ภายในหมู่บ้านมีโรงสี 3 โรง ทั้งหมดเป็นของเอกชน

เพราะชาวบ้านร้อยละ 90 ยังคงทำนาปี ซึ่งได้ผลผลิตต่อไร่จำนวนมาก และมีข้าวเหลือสำหรับบริโภคและจำหน่าย

<u>รายได้ประชากรต่อหัวต่อปี</u> - 25,000 บาท รายได้หลักมาจากการทำนา และการทำแห อวน ที่บริษัทนายทุน นำวัตถุดิบมาส่งถึงหมู่บ้านและใช้เวลาทำประมาณ 1 – 2 วัน ต่อกระสอบ ส่วนใหญ่เป็นแรงงานผู้หญิงโดยเฉพาะแม่บ้าน โดยจะจ่ายเงินค่าจ้างเป็นประจำทุก 15 วัน รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของแต่ละครอบครัวที่ได้จากการทำแห อวน ประมาณ 4,000 – 5,000 บาท ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่เพียงพอกับการดำรงชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่

<u>การรักษาพยาบาล</u> สถานีอนามัยชุมชน ตั้งอยู่ในหมู่บ้านสาวถี ห่างจากหมู่บ้านโนนกู่ประมาณ 2 กิโลเมตร และการเดินทางไปยังโรงพยาบาลขนาดใหญ่ทั้งของรัฐและเอกชนก็ใช้เวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมง อย่างไรก็ตาม การรักษาแบบพื้นบ้าน ด้วยสมุนไพร ของหมอยาประจำหมู่บ้านก็ยังได้รับความนิยมทั้งหมู่บ้านและทุกระดับอายุ

จากข้อมูลของหมู่บ้านข้างต้นวิเคราะห์ได้ว่า หมู่บ้านโนนกู่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความกินดีอยู่ดีในระดับที่เลี้ยงครอบครัวได้ ไม่มีปัญหาครอบครัวมากนักเพราะสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ด้วยกันหลายระดับอายุ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีพื้นที่ที่เป็นแหล่งสมุนไพรของชุมชน และยังคงมีหมอยาประจำหมู่บ้าน และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร หรือวิธีพื้นบ้าน ซึ่งสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน แม้ว่าชาวบ้านจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดี และหมู่บ้านตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองและสถานรักษาพยาบาลของรัฐ เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนที่ช่วยให้วิเคราะห์พฤติกรรมการรักษาแบบพื้นบ้านของประชาชนในหมู่บ้านโนนกู่ได้

บทที่ 3
การปริวรรตตำรายา

เอกสารใบลานที่นำมาปริวรรตนำมาจากหอพิพิธภัณฑ์เอกสารโบราณ ในความดูแลของมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วัดธาตุ อ.เมือง จ. ขอนแก่น ซึ่งได้รับความกรุณาจาก พระครูสุเทพ สารคุณ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งท่านได้ให้ยืมเอกสารใบลาน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายาเพื่อนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ จำนวน 4 ผูก ซึ่งท่านคัดเลือกแล้วว่ามีความสมบูรณ์ของเนื้อหาและตัวอักษรในระดับที่สามารถอ่านได้

หอพุทธศิลป์ วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นหอพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมเอกสานใบลาน จำนวนทั้งสิ้น 220 ชื่อเรื่อง โดยแบ่งเป็น พุทธประวัติ มากที่สุด รองลงมาเป็นหมวดภาษาโดยเฉพาะว่าด้วยภาษาบาลี หมวดวรรณกรรม ประเภทนิทานพื้นบ้าน ประวัติสถานที่สำคัญ ส่วนตำรายานั้นมีจำนวนไม่มากนัก (บทสัมภาษณ์ พระมหาสุนทร สุนทรธมโม , ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ วิทยาเขตขอนแก่น : วันที่ 28 มกราคม 2548) อย่างไรก็ดีทางผู้รับผิดชอบได้มีการปริวรรตตำรายาโดยมอบหมายให้ผู้เชี่ยวชาญปริวรรต ซึ่งจะอยู่ระหว่างการจัดพิมพ์เป็นหนังสือรวบรวมตำรายาจากการปริวรรตทั้งของ พระครูสุเทพสารคุณ พระมหาสุนทร สุนทรธมโม และของพ่อทองอ่อน สิทธิไกรพงศ์ ซึ่งคาดจะแล้วเสร็จในปีนี้

จากการรับฟังท่านผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเอกสารใบลาน และการค้นคว้าด้วยตนเองเกี่ยวกับอักษรไทน้อย และอักษรธรรม ซึ่งเป็นอักษรที่เคยใช้อย่างแพร่หลายในภูมิภาคอีสานและในเขตประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาวในอดีต ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านอธิบายว่า อักษรไทน้อย นิยมใช้ในการบันทึกเรื่องราวทางโลก ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน (พื้น) ตำรายา ประวัติหมู่บ้าน และสถานที่สำคัญ ฯลฯ ส่วนอักษรธรรมมักนิยมใช้ในการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แต่เมื่อผู้วิจัยนำเอกสารใบลานที่ท่านพระครูสุเทพคัดเลือกมาให้นั้น พบว่าส่วนใหญ่ใช้อักษรธรรม แม้ใบลานจะมีความสมบูรณ์ และลายมือที่จารก็อ่านง่ายแต่ด้วยผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการอ่านอักษรธรรมยังไม่แตกฉาน หรือมีประสบการณ์น้อย ทำให้เกิดปัญหาในการอ่าน ประกอบกับตัวยา หรือพืชสมุนไพรที่นำมารักษาโรคหรืออาการนั้นก็เป็นภาษาพื้นบ้าน แม้ว่าผู้วิจัยจะเป็นคนอีสาน เกิดที่อีสาน และพูดภาษาอีสานมาตลอดชีวิต แต่ชื่อยาหรือพันธุ์ไม้ที่ปรากฏในใบลานส่วนใหญ่นั้น ผู้วิจัยยังไม่เคยได้ยินชื่อหรือเคยเห็น จึงจำเป็นต้องนำเอกสารใบลานนั้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับตำรายาอ่าน และผู้วิจัยก็บันทึกเสียงการอ่านเพื่อนำมาวิเคราะห์

ดังนั้นผลการปริวรรตใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายาในรายงานวิจัยนี้ จึงนำมาจากเอกสารใบลานที่คัดเลือกโดยพระครูสุเทพผู้เชี่ยวชาญ และอ่านโดยพ่อพราหมณ์ของหมู่บ้านโนนกู่ โดยได้รับคำอธิบายจากหมอยา ภายในหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันยังผลิตตัวยาสมุนไพร เพื่อรักษาอาการและโรคต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านโนนกู่มาจนปัจจุบัน ทั้งนี้หมอยาทั้ง 2 คน ของหมู่บ้านได้สืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษของตนเอง ผลการปริวรรต พบว่าใบลานทั้ง 4 ผูกมีการบันทึกโรคต่าง ๆ จำนวนทั้งหมด 36 โรค ดังต่อไปนี้

3.1 การปริวรรตใบลาน (คัดเลือกโดยท่านพระครูสุเทพสารคุณ)

ใบลานผูกที่ 1 นี้ได้มาจากวัดภายใน ต. ท่าพระ ด้วยผู้ครอบครองเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาจึงนำมาถวายแด่พระครูสุเทพสารคุณ และท่านจึงกรุณาให้มาศึกษา ใบลานผูกนี้มีขนาดสั้น จำนวน 6 แผ่น (ใบลาน) จารด้วยอักษรธรรมทั้งสองหน้า มีข้อความอยู่ในระดับที่สมบูรณ์พอสมควร แต่เนื้อความตอนท้ายยังไม่จบคาดว่าใบลานในแผ่นต่อไปน่าจะขาดออกจากผูก และลักษณะของเนื้อความในแต่ละสูตรยาหรือแต่ละโรค ส่วนใหญ่ยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากไม่ได้กล่าวถึงวิธีการทำ และการนำไปใช้รักษาโรคหรืออาการ

ใบลานผูกที่ 2 (และ 3) มีขนาดยาว คือ มีจำนวนใบลาน 14 แผ่น แต่เมื่ออ่านดูสำนวนและสังเกตลักษณะตัวอักษรประกอบแล้ว สันนิฐานว่าน่าจะเป็นคนละสำนวนกัน เพราะใบลานแผ่นที่ 1 – 9 นั้นมีลักษณะของตัวอักษรขนาดเล็กกว่าใบลานที่เหลือ ใบลานกลุ่มแรกก็มีคาถาประกอบสำหรับการไปหาหรือไปเอาสมุนไพรในป่า น่าจะสันนิฐานได้ว่า ใบลานใบที่ 1 – 9 น่าจะเป็นผูกเดียวกันและจบลงด้วยคาถาการไปเอาตัวยา ส่วนใบลานใบที่ 10- 14 จำนวน 5 แผ่นนี้ น่าจะมาบันทึกภายหลัง เพราะสำนวนยังคงเหมือนกัน และลักษะนะการเขียนยังคงเหมือนเดิม ผู้วิจัยจึงนับใบลานผูกนี้เป็น 2 สำนวน และ 2 ผูก เพราะบันทึกคนละคราวกัน แต่ไม่อาจสรุปได้ว่าผู้บันทึกเป็นคนเดียวกันแม้ว่าจะสำนวนเดียวกันก็ตาม

ใบลานผูกที่ 4 ได้มาจากพระครูสุเทพเช่นเดียวกัน มีขนาดสั้นจำนวน 5 แผ่น แต่ด้วยใบลานมีความเก่าและชำรุด ทำให้อ่านยาก จึงจะปริวรรตเฉพาะสูตรยาที่มีความสมบูรณ์เท่านั้น

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ หมอยาของหมู่บ้านโนนกู่ (นายหนูเกณฑ์ สูงนารถ อายุ 60 ปี) ชี้แจงเพิ่มเติมว่า การที่ปราชญ์ผู้บันทึกสูตรยาหรือตำรายาไม่ได้กล่าวถึงวิธีการผสมหรือทำตัวยา และการนำไปใช้นั้น เนื่องจากในอดีตหมอยาแต่ละคนจะมีความเชี่ยวชาญในการรักษาและการผสมตัวยาอยู่แล้ว เพราะในอดีตไม่มีการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน การรักษาด้วยสมุนไพรและกรรมวิธี

แบบพื้นบ้านจึงเป็นทางออกเพียง 1 ใน 2 ทาง (รวมถึงการรักษาด้วยไสยศาสตร์) ของหมอยาและชาวบ้านโดยทั่วไปจึงรู้วิธีที่จะผสมตัวยาหรือทำตัวยาและวิธีนำไปรักษาอยู่แล้ว

ดังนั้นการบันทึกข้อความเพียงสูตรยา หรือสมุนไพรที่จะนำมาทำเป็นตัวยาเท่านั้น จึงน่าจะเป็นเจตนาของผู้บันทึก ที่ในอดีตเข้าใจว่าหมอยาและชาวบ้านรู้วิธีการผสมตัวยาอย่างง่ายอยู่แล้ว ประกอบกับเมื่อศึกษาจากตัวบทของตำรายาแล้ว พบว่าวิธีการผสมตัวยาหรือทำตัวยานั้น ส่วนใหญ่ใช้การนำตัวยา หรือ สมุนไพรมาต้มรวมกัน และกรองเอาน้ำตามสัดส่วนที่ได้เขียนไว้ในสูตรยาแต่ละสูตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นยาที่ใช้กับโรคที่เกิดภายใน ส่วนโรคที่เกิดภายนอก ได้แก่ โรคที่ปรากฏอาการตามผิวหนังภายนอกนั้น ก็มักจะใช้การทา ดม หรือ รมควัน เป็นส่วนมาก อย่างไรก็ดีจากการจัดเสวนาในชุมชนพบว่า ชาวบ้านมักจะใช้ยาหลาย ๆ สูตรในการรักษาโรคใดโรคหนึ่ง หรือกล่าวได้ว่ามีการใช้ทั้งยาภายในและภายนอก ตลอดจนเรื่องไสยศาสตร์และความเชื่อ พิธีกรรม ควบคู่กับการรักษาด้วยสมุนไพรหรือยาสูตรโบราณ โดยยังคงมีการรักษาแบบนี้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึง ผลการปริวรรตตำรายาในใบลานทั้ง 4 ผูก โดยแปลความจากใบลานเป็นลำดับแรก ซึ่งไม่ได้ใส่ไม้เอกหรือไม้โทไว้ เพราะอยากจะคงภาษาเดิม ประกอบกับหากเกิดความผิดพลาดในการถอดความก็จะเป็นเพราะผู้วิจัยเอง ไม่ใช่เพราะตำรายา และท่านผู้รู้ท่านอื่นอาจจะนำไปวิเคราะห์ให้ถูกต้องต่อไปได้ ส่วนการถอดความอย่างง่ายนั้นจะนำวรรณยุกต์ใส่เพื่อให้เข้าใจความได้โดยง่าย ท้ายสุดจะเป็นคำอธิบายจากหมอยา คือ พ่อใหญ่หนูเกณฑ์ ซึ่งได้ให้คำอธิบายจากประสบการณ์การรักษาโรคและประสบการณ์การได้รับการรักษาและถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการผลการปริวรรต ดังนี้

ลำดับที่ 1. โรคไข้

แปลความ : ยาแก้ไข้พังคีน้ำ ให้เอาแกนขาม ผากขาม ผากจาน ต้นหญ้าเอิก ฮากสัง ฮากขามขี

ถอดความ : ยาแก้ไข้พังคีน้ำ ให้เอาแก่นมะขาม ผากขาม ผากจาน ต้นหญ้าเอิก รากต้นสัง รากมะขามขี่ (มะขามแก่)

หมอยา : สูตรยานี้จะน่านำมาต้มร่วมกัน แล้วเอาน้ำที่ได้จากการต้ม 1 ส่วน 3 นำมาดื่มจนกว่าตัวจะเย็นลงและหายอาการไข้ และปัจจุบันท่านยังใช้สมุนไพรบางตัวในการรักษาโรคไข้ ได้แก่ ต้นหญ้าเอิก แก่นมะขามแก่ และรากสัง ต้มรวมกันกินแก้อาการไข้

ผากขาม หมายถึง ส่วนของเปลือกต้นมะขามที่มีกาฝากขึ้น และเช่นเดียวกันกับ ผากจาน คือ ส่วนของเปลือกต้นจานที่มีกาฝากขึ้น

ลำดับที่ 2. โรคม้ามหย่อน

แปลความ : ยาสุกผามม้ามหยอน ให้เอา ฮากจานเดีย ฮากเบ็นน้ำ ส้มอีหลวง ใบพญามือเหล็ก ผากขาม เป็นยาต้ม ให้เอาผากจานขาวต้ม

ถอดความ : ยาแก้โรคม้ามหย่อน ให้เอารากต้นจานเดีย รากต้นเบ็ญน้ำ ส้มหลวง ใบพญามือเหล็ก ผักขาม เป็นตัวยาต้มรวมกัน แล้วให้เอา (น้ำต้มมาดื่ม)

หมอยา : ตัวยาที่ใช้รักษาโรคนี้บันทึกไว้ไม่จบความ แต่น่าจะเป็นการเอาน้ำที่ได้จากการต้มตัวยาผสมกันนี้มาดื่มจนกว่าจะหายจากอาการไม่สบายดังกล่าว

ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความรู้เรื่องโรคและอาการของโรค จากการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่จากรุ่นสู่รุ่น และจะวินิจฉัยโรคด้วยตนเองหรือคนในครอบครัวเป็นลำดับแรก เพราะวิเคราะห์จากสาเหตุที่ทำให้เกิดโรค ว่าตนเองไปทำงานหนัก หรือรู้สึกว่ามีอาการผิดปรกติเกิดขึ้นกับตนเองตั้งแต่เมื่อไร และลำดับที่สอง คือ การไปปรึกษาหมอยาโดยเบื้องต้นมีการวินิจฉัยโรคมาแล้ว และหมอยาจะถามอาการเพิ่มเติมและจัดยาให้ ในอดีตหมอยาจะไม่ให้ตัวยาไปผสมเองที่บ้าน แต่จะต้องมาดื่มน้ำต้มจากตัวยาที่ผสมที่บ้านหมอยาเอง

วิธีการนี้ อาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้การรักษาด้วยแพทย์แผนไทยยังได้ผล เพราะหมอยาจะหมอยาจะเป็นผู้ปรุงตัวยาให้เหมาะสมกับบุคคล และอาการด้วยตนเอง ประกอบกับหมอยาจะได้ไต่ถามอาการของผู้ป่วยด้วยตนเอง และจะได้ลดหรือเพิ่มตัวยาให้กับผู้ป่วยให้เหมาะสมเอง การรักษาแบบนี้จึงเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีให้เหตุผลมาจนปัจจุบัน

ลำดับที่ 3. ยาธรรมรา

แปลความ : ยาธรรมรา ให้เอาเพ็กน้อย ฮากพิลา ฮากดอกซ้อน เอาน้ำพังคาเป็นน้ำอม ทาแล

ถอดความ : ยาธรรมรา ให้เอาต้นเพ็กยังไม่แก่ รากทับทิม รากดอกมะลิ แล้วเอาน้ำพังคาผสมไว้อม หรือ ทา

หมอยอ : ตัวยาธรรมราเป็นตัวยาสูตรดั้งเดิมยังคงมีจำหน่ายในปัจจุบัน ยาสูตรนี้ไม่ได้กล่าวถึงวิธีการปรุงตัวยาไว้ น้ำพังคา หมายถึง น้ำได้จากการขุดดินเป็นหลุมแล้วนำใบตองมารองน้ำที่ตกลงมาจากชายคาบ้าน

แล้วนำน้ำนั้นมาเป็นกระสายเพื่อผสมยากิน (พ่อทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ , ธรรมทรรศน์ : 7)

จากคำอธิบายข้างต้น กล่าวได้ว่าการที่ผู้บันทึกไม่ได้กล่าวถึงวิธีปรุงตัวยาไว้ บอกแต่เพียงตัวยาที่นำมาปรุงย่อมสันนิษฐานได้ว่า ผู้ปรุงส่วนใหญ่เข้าใจวิธีการปรุงยาจากส่วนผสมที่มีน้ำพังคาดังกล่าวไว้แล้ว

ลำดับที่ 4 ยาธรรมราเดียไก่

แปลความ : ยาธรรมราเดียยไก ให้เอาตูม กุมกาม น้ำหม้อนึ่งเป็นกะสาย เป็นน้ำทา

ถอดความ : ยาธรรมราเดือยไก่ ให้เอาตูม กุ่มก่าม น้ำหม้อนึ่ง เป็นกระสาย เป็นน้ำทา

หมอยา : เนื่องจากอักษรโบราณ ไม่ว่าจะเป็นอักษรธรรมหรืออักษรไทน้อย ไม่มีเครื่องหมายวรรณยุกต์ ดังนั้นการอ่านในปัจจุบันสำหรับผู้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับตำรายาที่ดีพอ จึงมีความยากลำบากในการอ่านมาก ยกตัวอย่าง ในสูตรยามักจะเขียน เลขหนึ่ง ไว้ท้ายตัวยา เพื่อบอกขนาดที่จะมาปรุงตัวยา อย่างไรก็ดี การใส่เลข หนึ่ง ไว้ตอนท้ายของตัวยา ก็ช่วยให้อ่านง่ายขึ้น เพราะในใบลานไม่มีการเว้นวรรค หากไม่ใส่เลขกำกับยิ่งจะทำให้อ่านยาก ประกอบกับผู้อ่านไม่รู้จักชื่อสมุนไพรเหล่านั้น ก็อาจจะอ่านผิดหรือคลาดเคลื่อนได้

ลำดับที่ 5 ยาปันดง

แปลความ : ยาปันดงเสน และปันดงซัก ให้เอาซักใหญทราย สมขาว ฮากสมลม ฮากซอด แล ฮากซุงขาว ต้นเลาแขบทอง พญาเมามือเหล็ก แสงเบียดำ บีผุบถ้วนยังสี ยาทาให้เอาฮากซุด 1 ฮากกล้วยน้อย 1 ฝนทาแล ดีแล

ถอดความ : ยาปันดงเส้น และปันดงซัก ให้เอาซักใหญ่ทราย ส้มขาว ฮากส้มลม ฮากซอด แล ฮากซุงขาว ต้นเลาแขบทอง พญาเมามือเหล็ก แสงเบี่ยดำ บีผุบ่ถ้วนยังสี่ ยาทาให้เอาฮากซุด 1 ฮากกล้วยน้อย 1 ฝนทาแล ดีแล

หมอยา : ยาปันดง หรือ ยาประดง ในปัจจุบันยังมีจำหน่ายทั่วไป เพราะเป็นยาคู่บ้านของคนอีสานมาช้านาน เพราะคนอีสานใช้แรงงานทั้งวัน อาการปวดตามเส้น ข้อ แขน ขา จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ ๆ ยาประดงมีหลายขนานแล้วแต่หมอยาจะจัดให้เหมาะสมกับโรคและผู้ป่วยแต่ละคน ปัจจุบันชาวบ้านก็หาซื้อมาไว้คู่บ้านตนเอง

ลำดับที่ 6 ยาแก้ปวดหัว

แปลความ : ยาแกปวดหัวใหเอาสีคา 1 หอนขวน 1 หยิกบ่ถอง 1 ตนกลวยนอย 1 ตนกลวยใหญ 1 จันแดง 1 จันหอม 1 พืดขาว 1 ฝนตบทีหัว หายแล

ถอดความ : ยาแก้ปวดหัวให้เอาสีคา (ต้นฝรั่ง) 1 ต้นหอนขวน 1 หยิกบ่ถอง 1 ต้นกล้วยน้อย 1 ต้นกล้วยใหญ่ 1 จันแดง 1 จันหอม 1 พืดขาว 1 ฝนตบที่หัว หายแล

หมอยา : คำว่า "ฝนที่ตบที่หัว" หมายความว่า ให้นำตัวยาที่ได้หลังจากการผสมดังกล่าว โอบไว้ที่หัวในปริมาณที่มากพอที่จะทำให้ตัวยาซึมเข้าไปในหนังศีรษะได้

ลำดับที่ 7 ยาเฉือด

แปลความ : ยาเลียดให้เอาฮากคอกซอน 1 ฮากยมปา 1 ใหเอาตนไมกานอน 1 มาปันโอบทีหัว แล้วจึงฝนดม กัญชามันเหียด ใหบังตอ

ถอดความ : ยาเลือดให้เอารากคอกมะลิหนึ่ง รากต้นมะยมป่าหนึ่ง ให้เอาต้นไม้กานอนหนึ่ง มาปั้นโอบที่หัว แล้วจึงฝนดม กัญชามันเหียด ให้บังตอเอา

หมอยา : คำว่า "ให้บังตอเอา" หมายถึง ให้ไปหาสมุนไพรดังกล่าว ก็คือ เอากัญชาและมันเหียดนั้นต้องไปเวลาที่ไม่มีแดดหรือไม่ให้สมุนไพรทั้งสองนั้นถูกแดด เพราะหากถูกแดด หรือไปเอาเวลาแดดจัด ซึ่งหมายถึง กลางวันจะทำให้ตัวยาไม่ได้ประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ลำดับที่ 8 ยาซางเด็กน้อย

แปลความ : ยาซางเด็กนอย ไหเอาเกดสะลินนอย 1 เกสลินใหญ่ 1 เกดสะลิน กลาง 1 ฮากสมลม หญาแกน 1 ถามันดำไหเอาออยดำ ถ้ามันเหลียงไหเอาหอนไก เหลียง ถ้ามันขาวไหเอาฮากฝาย สมกัน ถาแกแหลียงผิดไหเอาแถลงนึง ฮาก บักเอิกนึง ฮากสังนึง ฮากขีนินนึง

ถอดความ : ยาซางเด็กน้อย ให้เอาต้นเกดสะลินน้อย 1 เกดสะลินใหญ่ 1 เกดสะลินกลาง 1 รากส้มลม หญ้าแก่น 1 ถ้ามันดำให้เอาอ้อยดำ ถ้ามันเหลืองให้เอาต้นหอนไก่เหลือง ถ้ามันขาวให้เอารากฝ้าย ผสมกัน ถ้าแก้อาการตัวเหลืองผิดให้เอาแถลง รากต้นเอิกหนึ่ง รากต้นสังหนึ่ง รากต้นขี่นินหนึ่ง

หมอยา : ยาขนานนี้ข้อความไม่จบ หมอยาอธิบายเพิ่มเติมว่า โรคซาง หรือโรคเด็กตัวเหลือง (ดีซ่าน) มีสองลักษณะคือ ตัวเหลืองผิดปรกติ หรือตัวคล้ำผิดปกติ นั้นให้เอาตัวยาคนละขนานมาผสม หากตัวยาที่ผสมให้เด็กกินขนาดใดทำให้เด็กเกิดอาการแพ้ยา หมอยาก็มีตัวยาสำหรับอาการแพ้ยาบอกมาด้วย

ลำดับที่ 9 ยารำมะนาด

แปลความ : ยาฮำมะนาด ไหเอาฮากแกนคูณ ไหได 3 กำ เอาไหได 5 ตน มาอม ยาฝนไหเอาฮากเหลียม ใบตาล กะดานแตก ขวนบักเอิก ไหเอาขาวกลอง 4 หงา สมกัน

ถอดความ : ยารำมะนาด ให้เอารากแก่นคูณ ให้ได้ 3 กำ เอาให้ได้ 5 ต้น มาอม ยาฝนให้เอารากเหลี่ยม ใบตาล กะดานแตก ข่วนมะอึก ให้เอาข้าวกล้อง 4 กิ่ง ผสมกัน

หมอยา : ยาขนานนี้ไม่ได้กล่าวถึงวิธีการปรุงและการนำไปใช้ แต่มีส่วนอธิบายในส่วนกลางคือ ให้นำไปฝนแล้วนำมาผสมกันอุดฟัน จะช่วยให้อาการปวดเงือกหรือปวดฝันดีขึ้น และจากการสอบถามชาวบ้านทำให้ทราบว่ายาขนานนี้ ชาวบ้านทั่วไปยังคงใช้รักษาโรคปวดฟันจนปัจจุบัน

----- จบใบลานผูกที่ 1 เพียงเท่านี้ ------

ลำดับที่ 10 ยารำมะนาด

แปลความ : ยาลำมะนาด ใหเอาฮากแกนคูน ใหได 3 ฮาก ตนสามยา เอาใหได 5 ตน อม

ถอดความ : ยาระมะนาด ให้เอารากต้นคูณแก่ ให้ได้ 3 ราก ต้นสามพญา ให้ได้จำนวน 5 ต้น อม

หมอยา : ยารำมะนาดสูตรนี้ให้เอาเฉพาะแก่นต้นคูน จำนวน 3 ต้น แก่นต้นสามพญาจำนวน 5 ต้น ฝนรวมกันแล้วน้ำมาอมหรืออุดส่วนที่ปวด

ลำดับที่ 11 ยายม

แปลความ : ยายม ให้เอาฮากเหลียนใบตานกะดานแกนขอย ทาเต็งใหเอาเขา กอนซิงาซาม

ถอดความ : ยายม ให้เอารากเหลี่ยนใบตาล กะดานแก่นข่อย ทาทับให้เอาเข้าก่อนแก่นไม้จะแก่ตาย

หมอยา : ยาขนาดนี้หมอยาไม่สามารถอธิบายได้เพราะความไม่สมบูรณ์ประกอบกับสำนวนสั้นเกินไป และปัจจุบันไม่เคยรู้จักตัวยานี้

ลำดับที่ 12 ยาปิดแผล

แปลความ : ยาปิดแผ ใบไผบาน ใบไผปา ใบไผเหลียง ใบอีลา หวานจอด หัวอีลุบ มัมปุมเปา เดียเขาฮอ เปียกลินฟ้า เปียกเยา หวานไฟ ขมินขึน ผักหนวงดิน กะสอหนักบาทหนึง ใหเอายาฝูงนีมาปนใหแหลก แลวตักตวงใหดีแล้ว จึงนำเอายาเจียกน้ำมันบักพราว มาใสฝีแผล ดีทุกอัน มีด ขวน ตะปูตำ หนาม ขวน ตำสะดุด ตีนแตก

ถอดความ : ยาปิดแผล นำใบไผ่บ้าน ใบไผ่ป่า ใบไผ่เหลือง ใบอีลา หว่านจอด หัวอีลุบ มัมปุ่มเป้า เดียเขาฮอ เปลือกต้นลิ้นฟ้า เปลือกเยา หว่านไฟ ขมิ้นขึ้น ผักหน่วง ดินกะสอหนักบาทหนึ่ง ให้เอายาฝูงนี้มาป่นให้แหลก แล้วตักตวงให้ดีแล้วจึงนำเอายาเจียก (คลุก) น้ำมันมะพร้าว มาใส่ฝีแผล ดีทุกอัน มีด ขวน ตะปูตำ หนามข่วน ตำสะดุด ตีนแตก

หมอยา : ยาปิดแผลขนานนี้ใช้กับแผลสดที่เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น มีดบาด แผลจากการตอกตะปูถูกนิ้วหรือมือ แผลจากหน่ามขนาดใหญ่ข่วน หรือเดินสะดุดตอไม้ รวมทั้งส้นเท้าแตกจนมีเลือด ก็สามารถใช้ยาขนานี้ปิดแผลในเบื้องต้น เพื่อให้เลือดไม่ไหลและรักษาจนกว่าจะหายขาด

ลำดับที่ 13 ไข้ที่มีผื่นคัน

แปลความ : ออกแดงน้อย ไขมาฮอนคึง หักป่ายต้มแหลม แมนใหเอาฮากหญ้าคา ฮากบักหวีด ฮากยม แซใสกีนแตแลงใสยาสุมต้มแล

ถอดความ : ออกแดงน้อย ไข้มาฮ้อนคึง หักป่ายต้มแหลม แม่นให้เอารากหญ้าคา ราก บักหวีด รากมะยม แซ่ใส่กีนแต่แลงใส่ยาสุมต้มแล

หมอยา : ภาษาอีสานในอดีตเรียกอาการนี้ว่า ออกแดงน้อย หมายถึง ไข้หัดในปัจจุบัน ที่มีตุ่มสีแดงขนาดเล็กขึ้นตามผิวหนัง อาการนี้ทำให้เป็นไข้ตัวร้อนด้วย ให้ต้มยากินตั้งแต่ตอนเย็น (แต่แลง)

ลำดับที่ 14 โรคไข้

แปลความ : โรคเหียดจมไข บ่มีเหีย หลับอยู่ เวลามันขึนบ่มีแฮง ตีนมือยกหามยาก คันมือ แม่นตัวแข็งฮอนจนแลง ใสยา ใหเอาตัวแหนหนึง ฮากยานางหนึง น้ำเต้าน้อยหนึง ฮากหญ้าเอิกหนึง ฮากเข็มขาวหนึง แกในสาก่อนจึงใสยาสุมปาย คันพะยาดอ่อนแล้ว จึงใสยาซุมนีลงแล

ถอดความ : โรคเหียดจมไข้ ไม่มีเหงื่อ หลับอยู่ เวลามันขึ้นไม่มีแรง ตีนมือยกหามยาก คันมือ แม่นตัวแข็งร้อนจนแลง ใส่ยา ให้เอาตัวแหน 1 ฮากยานาง 1 น้ำเต้าน้อย 1 ฮากหญ้าเอิก 1 ฮากเข็มขาว 1 แก้ในสาก่อนจึงใส่ยาสุ่มปาย คันพะยาดอ่อนแล้ว จึงใส่ยาซุมนี้ลงแล

หมอยา : คำว่า “เหียด” มักจะมีผื่นคันขึ้นตามตัวด้วย มีไข้ ถ้ามันลามขึ้นจะทำให้มือเท้าไม่มีแรง ยกหามอะไรก็ลำบาก ตัวร้อน ตัวเกร็ง ให้ใส่ยาดังที่กล่าวไว้ข้างต้น นำมาผสมกันต้มกิน เพราะใบลานบอกให้ “แก้ใน” หมายถึง แก้อาการตัวร้อน ตัวเกร็ง มือไม้ไม่มีแรง ก่อนจึงแก้อาการผื่นคัดที่ขึ้นลามตามตัว “พะยาด” หมายถึง โรค ใน ที่นี้ หมายถึง ถ้าอาการข้างในดีขึ้น จึงรักษาอาการข้างนอก

ลำดับที่ 15 ไข้ขัดอก

แปลความ : ไขขัดอก หันใจเซา เหียตีนยอย ตันฮูดัง อันแมนออกแดงหลวง แลยาแก ไหเอาฮากบักเอิก 1 ขีเข็บ แมงงอด แมงเงา แมงหลีนหมา แมงบ้งกือกอม ดูกงูทำทาน ดูกงูเหา คาบมึงมุม 7 คาบ ไขแมงสาบ 7 ไข ทั้งมวลยา ทังมวลนีขดเขากันหอแพแซแลว เอาบักฟักขาวเป็นกระสายไหกิน หายขัดอกแล้วจึงใสยาซุมถวน 4 อัน ห่อปามาณ 4 ถวนแลวจึงใสยาซุมไป เทาหาย

ถอดความ : ไข้ขัดอก หันใจเซา (หายใจหอบ) เหงื่อตีนย้อย ตันฮูดัง อันแม่นออก แดงหลวง แลยาแก้ให้เอารากบักเอิก 1 ขี่เข็บ (ตะขาบ) แมงงอด แมงเงา (แมงป่อง) แมงลิ้นหมา แมงบ้งกือก้อม (กิ้งกือ) (กระ) ดูกงูทำ ทาน (กระ) ดูกงูเห่า คาบมึงมุม (แมงมุม) 7 คาบ ไข่แมงสาบ 7 ไข่ ทั้ง มวลยา ทั้งมวลนี้ขดเข้ากันห่อแพ (ผ้า) แช่ แล้วเอาบักฟักขาวเป็น กระสายให้กิน หายขัดอกแล้วจึงใส่ยาซุมถ้วน 4 อัน ห่อประมาณ 4 ถ้วน แล้วจึ่งใส่ยาเหล่านี้ไปจนกว่าจะหาย

หมอยา : นอกจากจะรู้จักสูตรยาโบราณแล้ว ยังได้เรียนรู้คำศัพท์โบราณด้วย ตัวอย่างของยาขนานนี้ ได้แก่ ดูก หมายถึง กระดูก มึงมุม หมายถึง แมง มุม แพ หมายถึง ผ้า ทั้งนี้คำศัพท์ส่วนใหญ่เป็นภาษาอีสานโบราณ นัก อ่านมือใหม่ต้องปรึกษากับผู้รู้ทั้งหมอยา และคำศัพท์ภาษาอีสานควบคู่กัน ไป

ลำดับที่ 16 ยาซางเหลือง (ตาลขโมย)

แปลความ : ออกซางเหลียงเขา ให้เอาเหลียนฟ้า ตีนมือสางเวลามันขึนตา อันตีนฮม ให้เอาใบเทาฮุง จึงรู้จักควมคน อันแมนจามแลวเหลียง แลยาแกปัว ไหเอา เขียด 7 ตัว คาบแมงมุม 7 ตัว แมงอ้น 7 ตัว ใบกันซา ฮากเขียปา สมน้ำเหลาแซ จึงเอาบึงเหลือมเขา คันมันเขาไหแลวจึงใสยา ซุมเก่า แลซุมกก แลซุมถวน 4 จึงไหกินไปเทาหายเทอญ

ถอดความ : ออกซางเหลียง (เหลือง) เข้า ให้เอาเหลียนฟ้า (ลิ้นฟ้า) ตีนมือสางเวลา มันขึ้นตา อันตีนฮม ให้เอาใบเทาฮุ่ง จึงรู้จักควมคน อันแมนจามแล้วเหลียง

แลยาแก้ปัว (รักษา) ให้เอาเขียด 7 ตัว คาบแมงมุม 7 ตัว แมงอ้น 7 ตัว ใบกันชา ฮากเขียบป่า (ต้นน้อยหน่าป่า) ผสมน้ำเหล้าแซ่ จึงเอาบีงูเหลือม (ผสม) เข้า คันมันเข้าให้แล้วจึงใส่ยาซุมเก่า แลซุมกก (ชุดแรก) แลซุมถ้วน 4 จึงให้กินไปเท่าหายเทอญ

หมอยา : โรคเด็กตัวเหลืองหรือโรคตาลขโมยในปัจจุบัน สังเกตจากตาจะเหลืองด้วย พ่อแม่ควรสังเกตลูกตนเองและหายามารักษาภาษอีสานจึงจะเรียกว่า "ฮู้จักความคน" หมายถึง ปฏิบัติหน้าที่เหมาะสมกับบทบาทของตน

ลำดับที่ 17 ยาซางขาว

แปลความ : ออกซางขาว ใหดูฝ่าตีน ฝ่ามือเหลืองขี ทังสองเปียง มันคำลงไป ใหกินน้ำลงไป เวลามันปัวตังแต่วันลงไปซอดคืนเดอ อันมือขาวแลจะแกซางขาวใหญ่ในนางเหลือง อันแก คันมันหายแลวจึงเอาซุมใสอีก
ฮากแกนก้วย ตนสาถ้วน จึงเอายาซุมถวน 4 อันลงต้มหายไปแลว จึงเอายาซุมถวน 7 ถวน 9 ลงเท่าหายแล

ถอดความ : ออกซางขาว ให้ดูฝ่าตีน ฝ่ามือเหลืองขี ทั้งสองเปียง (ข้าง) มันคำลงไป ให้กินน้ำลงไป เวลามันปัวตั้งแต่วันลงไปซอดคืนเด้อ อันมือขาวแลจะแก้ซางขาวให้ยู่ในนางเหลือง อันแก้ คันมันหายแล้วจึงเอาสุมใส่อีก ฮากแก่นก้วย ต้นสาถ้วน จึงเอายาซุมถ้วน 4 อันลงตันหายไปแล้ว จึงเอายาซุมถ้วน 7 ถ้วน 9 ลงเท่าหายแล

หมอยา : อาการคล้ายกับโรคแรก แต่มือไม้ซีดขาวเผือดการรักษาก็ให้รักษาเหมือนโรคซางเหลือง ข้างต้น ถ้าดีขึ้นแล้วจึงผสมตัวยาเพิ่มให้รับประทานอีก โรคนี้มักจะต้องกินยาทั้งวัน ตามที่ได้บันทึกไว้ โดยกล่าวว่า "เวลาปัว (รักษา) ตั้งแต่วันไปซอดคืนเด้อ" หมายถึง กินยาได้ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะยาบางขนานให้กินเฉพาะเวลาเย็น
ในภาษาอีสาน ก็คือ ตอนแลง นั่นเอง

ลำดับที่ 18 ซางเลือด

แปลความ : ออกซางเหมือยมือ ตีนมือ มุมตาแดง เป็นซางเลียด ไหฮานฮนฮอน ดินไป ขีไปขีมา อันแมนมานเหมือย ยาแกซางเหมือย ไหเอาฮากดอกลำ ฮากเข็มแดง ฮากบงมันอันแดงแก ไหเอาซุมกกกันถวน 2 ใสลงไปเทา หายแล

ถอดความ : ออกซางเหมือยมือ ตีนมือ มุมตาแดง เป็นซางเลือด ให้ฮานฮ่นฮ้อน ดิ้นไป ขี่ไปขี่มา อันแม่นมานเหมือย ยาแก้ซางเหมือย ให้เอาฮากดอกลำ ฮากเข็มแดง ฮากบ้งมันอันแดงแก่ ให้เอาซุมกกกันถ้วน 2 ใส่ลงไปเท่าหายแล

หมอยา : ส่วนใหญ่พวกโรคซางมักจะเป็นกับเด็กมากกว่าผู้ใหญ่ อาการของโรคนี้ไม่ใช่ตัวเหลือง หรือมือไม้ขาว เหมือนโรคลำดับที่ผ่านมา แต่คนโบราณสังเกตจากลูกตา มีสีแดง จึงเรียกว่า "ซางแดง" อาการใกล้เคียงกัน คือ มีอาการเหนื่อยล้า หากเด็กเป็นก็มักจะดิ้นทุรนทุลาย

ลำดับที่ 19 ยาแก้ร้อน (ใน)

แปลความ : ยาแกฮอน ไหเอาฮากนมลาซา 1 นมสาว 1 อมเอา 1 อมยา 1 ใสปาฝา 1 ทำทาน 1 เปียกทัน 1 ยาซุมนีนิยมนำเขาจาวนำเหลาเดด ตำใสยาใหกินแกฮอน สากอน คันฮอนตีนซอดหัวแลว จึงเอาซุมกกนั้นลง คันโตหวาบลงแลว ไหเอายาซุมนีทาถวนนีใสเทาหายแล

ถอดความ : ยาแก้ร้อน ให้เอารากต้นนมลาซา 1 ต้นนมสาว 1 อมเอา 1 อมยา 1 ใส่ปลาฝา 1 ทำทาน 1 เปียกทัน 1 ยาซุ่มนี้นิยมนำเข้าจ้าวนำเหล้าเด็ด ตำใส่ยาให้กินแก้ร้อนสาก่อน ถ้าร้อนตีนถึงหัวแล้ว จึงเอาซุมกกนั้นลง คันโตหวาบลงแล้ว (ถ้าตัวเย็นลงแล้ว)ให้เอายาซุมนี้ทาถ้วนนี้ใส่เท่าหายแล

หมอยา : โรคนี้นำรากต้นนมลาซา และต้นนมสาวมาอมก็ได้ หรือจะมาผสมเป็นยาก่อนนำไปอมก็ได้ ถ้ายังไม่หายร้อนและมีการอาการร้อนตั้งแต่เท่าจรดศีรษะให้นำยาขนานแรกใส่อีก และเมื่อดีขึ้นก็ให้รักษาต่อโดยการนำยาดังกล่าว ทาตามตัวจนกว่าจะหายร้อน

ลำดับที่ 20 ยาแก้พาก (ปวดเมื่อยตามแขน ขา)

แปลความ : ยาแกพากใหเอาลำตะเคียน 1 หลีนฟา 1 ผักไหมฟา 1 สวงฟา 1 แกฮอนแกพวน แซกินดีแล

ถอดความ : ยาแก้พากให้เอาลำตะเคียน 1 ลิ้นฟ้า 1 ผักไหมฟ้า 1 สรวงฟ้า 1 แก้ร้อนแก้พวน แช่กินดีแล

หมอยา : "พาก" หมายถึง ปวดเข้งปวดขา มึนชา ตามขา ยาขนานนี้ไม่ได้บอกว่าปรุงด้วยการต้ม แต่พอจะเข้าใจได้ว่านำไปแช่น้ำดื่ม

ลำดับที่ 21 ยาถอนพิษงูกัด

แปลความ : ยาแกง ใหเอาตูมกา 1 ซัน 1 ใหจำศีลมาเอา เอาไปฝนเหลาเด็ดเป็นกระสาย ทามาแตจูมฮอดปากบาด จึงเปา เทอญดีแล

ถอดความ : ยาแก้งูกัด ให้เอาตูมกา 1 ซัน 1 ให้จำศีลมาเอา เอาไปฝนเหล้าเด็ดเป็นกระสาย ทามาแต่จูม (รอบ ๆ แผล) จนถึงจุดที่ถูกงูกัดปากบาด จึงไปเป่าเทอญ ดีแล

หมอยา : ยาแก้พิษงู ผู้บันทึกเขียนไว้ว่า "ให้จำศีลมาเอา" หมายถึง คนที่ไปหาสมุนไพรแก้พิษเหล่านี้หากเป็นผู้หญิงต้องใส่ผ้าถุง 2 ชั้น เพราะถ้าใส่ชั้นเดียวจะถือว่าบาป ไม่ได้หมายความว่าให้ปฏิบัติตามศีลหรือถือศีลเป็นเวลากี่วัน อย่างไรก็ตามการรักษาพิษงูกัดนี้ ในใบลานบันทึกว่าต้องรักษาร่วมกับวิธีทางไสยศาสตร์ คือ "การเป่า" โดยหมอมน

ดังนั้น จึงเห็นวิถีชาวบ้าน เพราะคนอีสานจะมี "มด" หรือ หมอที่รักษาอาการของโรค และมี "หมอเป่า" ที่รักษาด้วยวิถีบริกรรมคาถาและเป่าน้ำที่ได้จากการปลุกเสกลงคาถาเพื่อให้หายจากอาการด้วย

------ ผูกที่ 2 จบเพียงเท่านี้ -------

ใบลานผูกที่ 3 นี้ ข้อความไม่ค่อยสมบูรณ์มากนัก อีกทั้งไม่มีการใช้เครื่องหมายเพื่อบอกว่าจบสูตรยาแต่ละสูตร ดังนั้นเมื่อปริวรรต โดยรวมแล้วจึงจะสามารถแยกตัวยาได้ โดยหมอยาเป็นผู้ให้คำแนะนำในการแยกตัวยา และข้อความส่วนหนึ่งไม่สามารถแยกได้จึงปริวรรตแต่ส่วนที่มีความชัดเจน และสมบูรณ์ที่สุด ดังนี้

ลำดับที่ 22 ยาแก้มึนเมา

แปลความ : ยาเบียเมา ใหเอาหัวเพ็ก 1 หัวเกด 1 ฮากกาม 1 ฝนกินหายแล

ถอดความ : ยาเบี่ยเมา ให้เอาหัวเพ็ก 1 หัวเกด 1 ฮากก่าม 1 ฝนกินหายแล

หมอยา : "เบี่ยเมา" หมายถึง อาการมึนศีรษะ เป็นลม หน้ามืด เกิดจากการกินอาหารผิดหรือของแสลง หรือ ถูกวางยา

ลำดับที่ 23 ยาปะดง

แปลความ : ยาปะดง ใหเอาตนกุม 1 ฮากเปา 1 ฮากตองแตง 1 แกนกำตา 9 หลอด

ถอดความ : ยาปะดง ให้เอาต้นกุ่ม 1 รากเป้า 1 รากต่องแต่ง 1 แก่นกำตา 9 หลอด

หมอยา : ยาประดงขนานนี้ มีสูตรยาสั้น และไม่ได้บอกว่าต้องปรุงยาหรือรับประทานอย่างไร

ลำดับที่ 24 ยาแก้ร้อน

แปลความ : ยาแกฮอนแกพวน ดินทราย 1 ฮากไผซางไพ 1 ฮากไผซางคำ 1

ถอดความ : ยาแก้ร้อนแก้พวน (ท้อง) ดินทราย 1 รากไผ่ซ่างไพ 1 รากไผ่ซ่างคำ 1

หมอยา : ไม่ได้กล่าวถึงวิธีการปรุง และการรับประทานแต่น่าจะนำไปแช่ดื่ม

ลำดับที่ 25 ยาแก้ (หอบ)หืด

แปลความ : ยาแกหืด ใหเอาผักบุงชาง ผักบุงกิน หัวคะมด ใบบักกิน ใบขานตองกลวย ลักแลน ต้มอาบ หายแล

ถอดความ : ยาแก้หืด ให้เอาผักปุ้งช้าง ผักปุ้งกิน หัวคะมด ใบบักกิ่น ใบขานตองกล้วย ลักแลน ต้มอาบ หายแล

หมอยา : เอาสมุนไพรดังกล่าวต้มผสมกันแล้วนำไปอาบ จนกว่าจะหาย

ลำดับที่ 26 ยาแก้ไข้ (ทองอืด)

แปลความ : คนไขทองไค ไหเอาตนตนตังนอย 1 พังคีหนึง ไหบูชาเอามาทาทอง ดีแล

ถอดความ : คนไข้ท้องบวม (โต) ให้เอาต้นตีนตั่งน้อย 1 พังคี 1 ให้บูชาเอามาทาท้องดีแล

หมอยา : อาการท้องอืดในอดีตบางราย อาจทำให้มีอาการไข้รวมอยู่ด้วย

ลำดับที่ 27 ยาไล่พิษ (ไข้)

แปลความ : ยาไลพิษ ไหเอาชะมด 1 สวงฟา 1 ฮากเพ็ก 1 จันแดง 1 จันขาว 1 ใบเงินใบทอง ไกสรดอกบัว ปันเป็นลูกกอนแลวแซกิน หายแล

ถอดความ : ยาไล่พิษ ให้เอาชะมด 1 สรวงฟ้า 1 รากเพ็กหนึง จันแดง 1 จันขาว 1 ใบเงินใบทอง ไกสรดอกบัว ปั้นเป็นลูกกลอนแล้วแช่กิน หายแล

หมอยา : "พิษ" หมายถึง พิษจากอาการไข้ไม่หายขาด โดยนำสมุนไพรข้างต้นมาบดรวมกันแล้วปั้นเป็นก้อนไว้รับประทานจนกว่าจะหาย

ลำดับที่ 28 ยาแก้วิงเวียนศีรษะ

แปลความ : ยาแกปวงแกวิน ไหเอาดอกซอน 1 ฮากตูม 1 ดอกขิด 1 ใสน้ำ

ถอดความ : ยาแก้ป่วง (เป็นลม) แก้มึนศีรษะ ให้เอาดอกซ้อน (มะลิ) 1 รากมะตูม 1 ดอกขิด 1 ใส่น้ำ

หมอยา : ข้อความจบเพียงเท่านี้ แต่จากการจัดเสวนาชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะนำดอกมะลิหรือดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม สดชื่น มาทัดหู เพื่อให้กลิ่นใกล้ กับจมูกจะได้สูดดมและหายจากอาการวิงเวียนศีรษะ ซึ่งเกิดขึ้นได้เมื่อลุกขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากนั่งเป็นเวลานาน ๆ เป็นต้น

ลำดับที่ 29 ยาลูบท้อง

แปลความ : ยาลูบทองใหเอาชะมัด สวงฟา ฮากหญาพมปาว ฮากแคฝอย ฮากมวนเคีย ฮากฝาย ฮากกกตนตีนเตา ฮากขีตุน ฮากเขาฮอ ฮากเญาตายพาย ฝนลูบทอง ดีแล

ถอดความ : ยาลูบท้องให้เอาชะมัด สรวงฟ้า รากหญ้าพมปาว รากแคฝอย รากม้วนเคีย รากฝ้าย รากกกต้นตีนเต่า รากขี่ตุ่น รากเขาฮอ รากเยาตายพาย ฝนลูบท้องดีแล

หมอยา : เมื่อมีอาการท้องอืด ท้องบวม ให้นำสมุนไพรเหล่านี้ฝนรวมกันแล้วนำมาลูบหรือทาที่บริเวณท้อง จะทำให้อาการดีขึ้น

ลำดับที่ 30 ยาโรคอ้วน

แปลความ : ยาแกพีแกมาน ใหเอายานางแดง 1 ฮากหมากพริกกนซัน 1 ฮากบักเขียขื่น 1 แล ฮากหมาก 1

ถอดความ : ยาแก้พีแก้มาน ให้เอายานางแดง 1 รากหมากพริกก้นซัน (พริกชี้ฟ้า) 1 รากมะเขื่อ 1 แล รากต้นหมาก 1

หมอยา : "พี" และ "มาน (ท้อง)" หมายถึง อ้วนหรือโรคอ้วน ข้อความเขียนไว้เพียงเท่านี้ แต่หมอยากล่าวเพิ่มเติมว่านำมาต้มกิน เพื่อไม่ให้กินข้าวอร่อยเพราะจะกินได้เยอะ และจะเป็นโรคอ้วน

ลำดับที่ 31 ยาแก้อาเจียน

แปลความ : ยาแกฮาก ใหเอาบักเขียบา สมมอหลวง แกปาดำ แลยาหามใหเอาขีอน (ข้อความต่อไปอ่านไม่ได้)

ถอดความ : ยาแก้ฮาก (อาเจียน) ให้เอามะเขื่อบ้า ส้มมอหลวง แกป่าดำ ยาห้ามให้เอาขี้อ้น (ข้อความไม่จบ)

หมอยา : เมื่อมีอาการอาเจียนให้นำมะเขือบ้า หรือผลส้มมอหลวง แกป่าดำ ตามที่หาได้ใกล้ตัวมารับประทาน แก้อาการอาเจียน หรือหลังจากอาเจียน ส่วนยาห้าม หมายถึง เพื่อไม่ให้อาเจียนอีกนั้นข้อความต่อไปอ่านไม่ได้เพราะใบลานชำรุด

------- ผูกที่ 3 จบเพียงเท่านี้ --------

ใบลานผูกนี้ส่วนใหญ่สำนวนการบันทึกคล้ายกับร้อยกรอง คือมีสัมผัส ทำให้อ่านลำบากมาก สำหรับนักวิจัยมือใหม่ (อย่างเช่นคณะผู้วิจัย) เพราะไม่สามารถแยกสูตรยาออกได้ว่าคำใดเป็นตัวยา หรือคำใดเป็นคำสร้อยของสำนวน ดังนั้น จึงต้องให้หมอยาเป็นผู้แยกตัวยา ตามประสบการณ์ที่เคยได้ใช้รักษาและเคยได้ยินผู้เฒ่าผู้แก่ใช้ในการรักษา ดังนั้นเนื้อหาบางส่วนที่ไม่ชัดเจนจึงไม่ได้นำมาเสนอไว้ในส่วนนี้ และมีเพียงยาไม่กี่ขนานที่สามารถปริวรรตและมีความหมายเข้าใจ ดังนี้

ลำดับที่ 32 ยาทาแผลฟกช้ำ (หกล้ม)

แปลความ : ยาทาขาหลีนขึน ฮากนม ปมคะเปิกตีนนก ยาสะลึง นีโยนใสน้ำ ยาใหเอา ซุมกกนันกีนเทา หายแล

ถอดความ : ยาทาขาลื่นหกล้มบวมขึ้น ให้เรารากต้นนม ปมคะเปิก ต้นตีนนก ยาสะลึง นี้ใส่น้ำ ยาให้เอา ซุมกก นั้นกินเท่าหายแล

หมอยา : "ซุมกก" มีความหมายได้สองความหมาย ความหมายแรก หมายถึง พวกสมุนไพรต้นไม้ต่างเหล่านั้น แต่หากมียาสองสูตร "ซุมกก" หมายถึง พวกแรก ให้ใช้รักษาก่อน แล้วจึงปรุงตัวยากลุ่มที่สองรักษาตามอีก

ลำดับที่ 33 ยามะกะบุนหีน

แปลความ : ยามะกะบุนหีน ใหเอายักไหมฟา 1 นกขาบ 1 น้ำทองหลาง ยักอีฮุม เปิก กกอีนางแก 7 กีน ดีแล

ถอดความ : ยามะกะบุนหีน ให้เอายักไหมฟ้า 1 นกขาบ 1 น้ำทองหลาง ยักอีฮุม เปลือกต้นนางแก่ 7 กิน ดีแล

หมอยา : หมอยาไม่สามารถอธิบายยาสูตรนี้ได้เพราะไม่เคยรู้จัก แต่สันนิฐานว่าน่าจะนำมาต้มดื่ม

ลำดับที่ 34 ยากะบุนตัว

แปลความ : ยากะบุนตัว ใหเอาไมเทาสาน 1 ตีบเตาโคก 1 ตับเต้าเตีย 1 หีนนม 1 คุกเข้ากัน เอาน้ำเยียง 1 เหล้า 1 สมเขากันกิน ดีแล

ถอดความ : ยากะบุนตัว ให้เอาไม้เทาสาน 1 ตับเต้าโคก 1 ตับเต้าเคีย 1 หีนนม 1 ดุกเข้ากัน เอาน้ำเยียง 1 เหล้า 1 ผสมเข้ากันกิน ดีแล

หมอยา : ยาแก้ปวดเมื่อยตามตัว ผสมสมุนไพรข้างต้นผสมน้ำและเหล้าอาการจะดีขึ้น

ลำดับที่ 35 ยาแก้แผลเป็น

แปลความ : ออกเหียซุมปานดำ ปานแดง ใหใสสุมนีแลตนฮุง ตนเนนโกดลีดเลียบ แยงคอดำ 1 จันแดง เขาหลีนตน 1 เขาหลีนเคีย 1 หากฝีดาดดำ ลึงลม 1 ซุมนีใหใสเมียก ทาสา

ถอดความ : ออกเหียดซมปานดำ ปานแดง ให้ใส่สุมนี้แลต้นฮุ่ง (มะละกอ) ต้นเนนโกดลีดเลียบ แย้งคอดำ 1 จันแดง เขาหลีนต้น 1 เขาหลีนเคีย 1 หากฝีดาดดำ (หากแผลเป็นสีดำ) ลึงลม 1 ซุมนี้ให้ใส่เมียก (ผสมน้ำพอเป็นเนื้อเดียวกัน) และนำมาทาแผล สา

หมอยา : เมื่อเวลาเกิดอุบัติเหตุ เช่น มีด ขวาน หรือของมีคมบาด หรือหกล้ม ที่ทำให้เกิดเป็นแผลเป็น ที่มีขนาดใหญ่เรียกว่า ปานแดง ปานดำ หากเป็นแผลยังสดอยู่ เรียก “ปานแดง” หากแผลเป็นที่เกิดจากการเผาไหม้จนดำนั้น ส่วนใหญ่เรียก “ปานดำ” ไม่ใช่มีปานแดงปานดำเหมือนในปัจจุบัน เพราะหากเป็นปานในปัจจุบัน คงรักษาไม่หาย

ยาขนานนี้ไม่ได้ทาให้หายแต่จะทำให้แผลไม่เด่นหรือไม่แดงหรือดำจนสังเกตได้ หรือเรียกว่าลดแผลให้สีใกล้เคียงกับผิวมากที่สุด

ลำดับที่ 36 ยาแก้ไข้

แปลความ : ซังสะลีสีไค ตมจันแดง นมยากีบกัน เอานมสาสี เอารากแดง เขามวก 1 เหลานีซุม 1 คันตอนในแลลงทองหมากนำ ใหเอาซุมนีใส แลอันเกาตองมุมหมากตานสาสาปาดอินสาสาปาดไกไข้ซะอืนแล ให้เอาสุมนี้ใส่ก่อนแล้วจึงเอายาซุมถ้วน 2 นั้นใส่ใน คันมันถ้อยลงเอายาปะหับนั้นใส่แลให้ รากคาว รากตาน รากหมาก ดัง 4 เข้า จึงมีหมากมาว

เข้ากันให้กิน สาก่อนจึงให้กินยาซุมนั้นต่อไป เอาเปลือกหมาก เปลือกแคน แก่นบก ซี่ไม้ เปลือกขาม ในหมากทัน ขีแรด น้ำสาง เป็นน้ำ เอายาทังม้วนนั้นให้กินสาก่อนจึงใส่ยาสุมปาย แล้วยาสาต้ม เอา รากฝน รากหมาก รากบก ลีนฟ้า รากฮังก้าคำ กกซื่นขางแซ่ลงให้กินแล

ถอดความ : ซังสะลีสีไค ต้มจันแดง นมยากีบกัน เอานมสาสี เอารากแดง เข้า มวกหนึ่ง เหล่านี้ซุม 1 หมากน้ำ 1 ให้เอาซุมนี้ใส่แล อันเก่าต้องเอาหมากตานปาดกินแก้ไข้ซะอื้นแล ให้เอาสุมนี้ใส่ก่อนแล้วจึงเอายาซุมถ้วน 2 นั้นใส่ในคันมันถ้อยลงเอายาปะหับนั้นใส่แลให้ รากคาว รากตาน รากหมาก ดัง 4 เข้า จึงมีหมากมาวเข้ากันให้กิน สาก่อน จึงให้กินยาซุมนั้นต่อไป เอาเปลือกหมาก เปลือกแคน แก่นบก ซี่ไม้ เปลือกขาม ในหมากทัน ขี้แฮด น้ำสาง เป็นน้ำ เอายาทั้งม้วนนั้นให้กินสาก่อน จึงใส่ยาสุมปาย แล้วยาสาต้ม เอารากฝน รากหมาก รากบก ลิ้นฟ้า รากฮังก้าคำ กกซื่นขาง แซ่ลงให้กินแล

หมอยา : ยาขนานนี้มีความซับซ้อนมาก (หมอยาไม่รู้จัก) หมอยาน่าจะเป็นผู้ปรุงตัวยาด้วยตนเอง เพราะว่ามีสมุนไพรหลายตัว และมีหลายขั้นตอน หากผู้ป่วยนำไปปรุงเองอาจจะไม่เข้าใจขั้นตอน หมอยากล่าวเพิ่มเติมว่า ปัจจุบันไม่มีชื่อยาแล้ว ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากไม่ได้มีการสืบทอดเพราะเป็นขนานที่ต้องใช้สมุนไพรจำนวนมาก และหายากจึงใช้สูตรอื่น หรือ ขนานอื่นแก้

จากการปริวรรตใบลานข้างต้น ทำให้คณะผู้วิจัยได้รับความรู้แม้จะไม่สามารถเข้าใจสูตรยาได้ทั้งหมด เพราะไม่ใช่ประเด็นหลักของการวิจัยนี้ แต่ก็ได้รู้วิธีการรักษาโรคของคนอีสานในอดีตและเหนืออื่นใดได้เริ่มลองปริวรรตใบลาน ซึ่งใช้อักษรธรรมในการบันทึก และนอกจากจะได้ความรู้เกี่ยวกับยาแล้ว ยังได้รับความรู้เกี่ยวกับภาษาอีสานโบราณ จากคำศัพท์ และสำนวนการใช้ภาษาในใบลานที่นำมาปริวรรตดังกล่าว ซึ่งตั้งข้อสังเกตได้ว่า ใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายานั้น ต้องมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางศึกษาอย่างจริงจัง เพราะนอกจากคำศัพท์ที่เป็นภาษาอีสานแล้ว บางสำนวนก็ใช้อักษรไม่ตรงกัน เช่น ใช้อักษรไทน้อยร่วมกับอักษรธรรม และมีการเขียนที่แตกต่างกัน

การอ่านใบลานแต่ละผูกจึงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการอ่านไปตามสำนวนและอักขรของผู้เขียน อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ยังมีข้อบ่งพร่องอยู่หลายประการ อันเกิดจากความไม่เชี่ยวชาญของคณะผู้วิจัย ได้แก่ การไม่สามารถอธิบายชื่อตัวยาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาวิทยาศาสตร์ได้ ดังนั้น ผู้วิจัยหวังว่าจะมีผู้เชี่ยวชาญหรือผู้สนใจ ศึกษารวบรวมรายชื่อ สมุนไพรภาษาอีสานเปรียบเทียบกับภาษาไทยกลางและชื่อวิทยาศาสตร์ รวมทั้งไม่สามารถชี้ชัดอาการหรือโรคเปรียบเทียบกับชื่อโรคในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งก็มาจากหมอยาและชาวบ้านก็ไม่สามารถวินิจฉัยโรคอย่างถูกต้องที่สุดได้ รู้แต่เพียงอาการ การที่กลุ่มผู้วิจัยไม่ได้เปรียบเทียบไว้ทุกโรค น่าจะดีกว่าเปรียบเทียบที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด และหวังจะเห็นผู้สนใจศึกษาประเด็นที่ยังขาดอยู่ในลำดับต่อไป

บทที่ 4
ทัศนคติและการรักษาโรคของหมอยาและคนอีสาน

หลังจากการปริวรรตใบลาน ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับพ่อค้าแม่ค้า ที่นำสมุนไพรพื้นบ้านมาจำหน่าย ในบริเวณตลาดบางลำภู อ. เมือง จ. ขอนแก่น ซึ่ง พ่อค้าแม่ค้า เหล่านี้จะนำสมุนไพรพื้นบ้านที่หาได้และรับมาจากชาวบ้านในเขตจังหวัดชัยภูมิ เพชรบูรณ์ เลย และบางอำเภอของจังหวัดขอนแก่น แล้วนำมาจัดเป็นมัดรวมกันตามอาการของโรคต่าง ๆ โดยใช้ความรู้จากประสบการณ์ที่จำหน่ายมาหลายปี ประกอบกับการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้มาซื้อยาสมุนไพรด้วย

จากการสังเกตการณ์ประกอบการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เลือกซื้อยาสมุนไพรที่เป็นชุด ซึ่งผู้ขายจัดชุดไว้แล้ว โดยมักจะเป็นโรคที่ไม่ร้ายแรง เช่น แก้ปวดท้องประจำเดือน โรคกลากเกลื่อน อาการปวดตามร่างกาย ยาบำรุงเลือด เป็นต้น นอกจากนี้ผู้ซื้อให้ข้อมูลว่า มักจะซื้อตามที่ผู้ขายแนะนำ และเมื่อนำไปต้มหรือปรุงตามที่ผู้ขายหรือประสบการณ์ของตนเอง พบว่า สามารถช่วยบรรเทาอาการของโรคได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ดี ผู้ขายอธิบายเพิ่มว่าคนอีสานส่วนใหญ่ยังคงซื้อยาสมุนไพรเพื่อนำไปรักษาอาการของโรค แต่ผู้ที่มาซื้อส่วนใหญ่จะเคยรับประทานยาสมุนไพรมาบ้างแล้ว และมีหมอยาส่วนหนึ่งที่มาซื้อสมุนไพรเฉพาะตัวที่หายากหรือไม่มีในบริเวณหมู่บ้าน แล้วนำไปปรุงหรือจัดชุดในการรักษาโรคด้วยตนเอง

จำนวนผู้มาซื้อ แม่ค้ากล่าวถึงรายละเอียดว่า มักจะเป็นผู้ซื้อรายเดิมเป็นส่วนใหญ่ เพราะนอกจากจะซื้อสมุนไพรที่วางขายตามตลาดแล้ว ปัจจุบันยังมีร้านจำหน่ายยาจีน หรือ สมุนไพรจีน ซึ่งเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งของผู้ที่นิยมรักษาโรค หรือ อาการ ด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน

นอกจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์กับกลุ่มผู้ซื้อและผู้ขายแล้ว ผู้วิจัยยังได้จัดเสวนาขึ้นเพื่อเผยแพร่ข้อมูลที่ได้จากการปริวรรต และร่วมแลกเปลี่ยนทัศนคติ ความคิดเห็น ของหมอยาและชาวบ้านต่อวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน โดยจัดที่หมู่บ้านโนนกู่ หมู่ 5 และหมู่ 24 ตำบลสาวถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จัดขึ้นภายในบริเวณวัดควงจันทราราม ซึ่งเป็นวัดในหมู่บ้าน ในวันที่ 19 มกราคม 2548 ตั้งแต่เวลา 13.00 – 17.00 น. ผู้เข้าร่วมเสวนาครั้งนี้มีทั้งหมอยาประจำหมู่บ้าน ทั้ง 2 ท่าน ชาวบ้าน ทั้งเป็นพ่อแม่ และวัยรุ่น ทั้งหมด จำนวน 64 คน

ผู้วิจัยสุ่มสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามปลายปิดและปลายเปิด ทั้งนี้ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้สอบถามตามประเด็นที่กำหนดในแบบสอบถาม และได้รับแบบสอบถามที่สมบูรณ์ จำนวน 40 คน เพื่อผลที่ได้มาหาสถิติเป็นค่าร้อยละอย่างง่าย เพื่อนำมาสรุปและแสดงประเด็นความคิดเกี่ยวกับทัศนคติและการรักษาอาการหรือโรคของคนอีสานในปัจจุบัน ว่ามีส่วนใช้สมุนไพร และมีความสัมพันธ์กับผลของการปริวรรตหรือไม่ อย่างไร

ในการเสนอผลการวิจัยในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะนำเสนอเป็น 2 ประเด็น คือ ทัศนคติและในการรักษาพยาบาลของหมอยา ในหมู่บ้านโนนกู่ จำนวน 2 ท่าน และประเด็นที่สอง คือ ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามทัศนคติของผู้ใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านโดยนำเสนอในรูปของตารางค่าร้อยละและการอธิบายใต้ตารางประกอบ จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยละเอียด ในแต่ละประเด็น

4.1 ทัศนคติและการรักษาโรคของหมอยา

หมู่บ้านหลายหมู่บ้านในเขตภาคอีสาน ในอดีตส่วนใหญ่มี "มด" หรือ หมอซึ่งมีหน้าที่รักษาโรคให้กับสมาชิกในหมู่บ้านควบคู่กับ "หมอมน" ซึ่งรักษาด้วยไสยศาสตร์หรือสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้าน หมอมน ในปัจจุบันมีบทบาทในสังคมอีสานมากกว่า "มด" หรือหมอรักษาโรค ส่วนหนึ่งเพราะมีแพทย์แผนปัจจุบันเข้ามาทำหน้าที่แทน ตรงกันข้ามกับ "หมอมน" หรือหมอเป่ายา ที่เปรียบเสมือนการรักษาสภาพจิตใจให้ผู้ป่วยหลังจากเป็นโรคหรือได้รับบาดเจ็บ

อย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าสังคมอีสานในปัจจุบันไม่มี "มด" หรือ "หมอมน" หรือหมอพื้นบ้านที่ร่วมกันรักษาอาการหรือโรคเบื้องต้นในชุมชน เพราะหากจะกล่าวกันแล้วชาวบ้านหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวก็อาจจะรู้จักนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้รักษาอาการเบื้องต้นในโรคหรืออาการที่ไม่รุนแรง หรือเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ให้กับลูกหลานในครอบครัวของตนได้ ถือเป็นหมอยาประจำบ้านได้เช่นกัน เนื่องจากภูมิปัญญาในการรักษาโรคบางโรค สมุนไพรหรือวิธีแบบดั้งเดิม พื้นบ้านยังคงมีประสิทธิภาพชาวบ้าน จึงยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

จากผลการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่รักษาด้วยวิธีแพทย์แผนปัจจุบันควบคู่กับการรักษาแบบพื้นบ้าน ส่วนจะรักษาด้วยวิธีใดก่อนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับโรคและอาการแต่ละกรณีไป ตัวอย่างเช่น อุบัติเหตุจากการขับขี่รถจักรยานยนต์ของวัยรุ่นในปัจจุบัน หลังจากผู้ปกครองพาบุตรหลานของตนไปรักษาที่อนามัยในหมู่บ้านใกล้เคียงและนำยามารับประทานที่บ้านแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำพิธี "ซ่อนขวัญ" หรือพิธีเรียกขวัญ ที่หล่นหายออกจากตัวขณะประสบอุบัติเหตุให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว และก็รักษาด้วยสมุนไพร คือ "การย่าง ร่มขวัญ" โดยการนำสมุนไพรมาวางไว้บนแคร่ไม้ไผ่ ที่ด้านล่างก่อไฟ (หรือต้มน้ำ) เพื่อให้ความร้อนทำให้สมุนไพรออกฤทธิ์ช่วยรักษาอาการฟกช้ำ หรือปวดเมื่อยตามเนื้อตัวของผู้ประสบอุบัติเหตุที่นอนอยู่บนแคร่ ให้ดีขึ้นได้

4.1.1 ประวัติหมอยา หมู่บ้านโนนกู่

หมอยาในหมู่บ้าน โนนกู่ ปัจจุบันยังคงสืบทอดอาชีพหมอยาจากบรรพบุรุษ จำนวน 2 คน มีทั้งเพศชาย และเพศหญิง ซึ่งรายละเอียดประวัติจะเสนอเพื่อนำไปเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์และสรุปทัศคติและพฤติกรรมของหมอยาและชาวอีสาน ในการรักษาแบบพื้นบ้าน ดังนี้

1. พ่อหนูเกณฑ์ สูงนารถ อายุ 60 ปี

พ่อหนูเกณฑ์ เป็นหมอยาในหมู่บ้านโนนกู่ เกิดและเติบโตที่หมู่บ้านนี้ ปัจจุบันยังคงปรุงยาจำหน่ายให้กับชาวบ้าน และรักษาอาการทั่วไปให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านโนนกู่และหมู่บ้านใกล้เคียง พ่อหนูเกณฑ์ มีประสบการณ์การรักษามากว่า 30 ปี ซึ่งสืบทอดความรู้เกี่ยวกับการปรุงยาจากบิดา และยังได้รับมรดกเป็นรากไม้และสมุนไพรจำนวนมากจากบิดา และเคยเป็นลูกมือบิดาในการไปหาตัวยา เพื่อนำมาปรุง จนเกิดความชำนาญและยึดเป็นอาชีพมาจนปัจจุบัน พ่อหนูเกณฑ์สามารถอ่านใบลานได้ และเล่าให้ฟังว่าบิดาเคยมีใบลานเกี่ยวกับตำรายาจำนวนหนึ่ง แต่ปัจจุบันไม่พบแล้ว

พ่อหนูเกณฑ์ เคยอ่านเอกสารใบลานเกี่ยวกับตำรายาและใบลานที่มีเนื้อหาประเภทอื่นๆ เพราะเคยบวชเรียนปัจจุบัน และเคยนำสูตรยาจากเอกสารใบลานมาปรุงยาเพื่อรักษาชาวบ้านในอดีต อย่างไรก็ดี พ่อหนู่เกณฑ์ เห็นความสำคัญของเอกสารใบลานเกี่ยวกับตำรายา เพราะหากไม่มีผู้ปริวรรต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจะถูกลืมเลือน เพราะชื่อโรค ชื่อสมุนไพร และสำนวนภาษาอีสานโบราณ หากไม่มีการสืบทอดก็จะทำให้สูญหายได้ และการอ่านใบลานที่นำมาให้ปริวรรตครั้งนี้ พ่อหนูเกณฑ์ ก็จำชื่อสมุนไพรจำนวนหนึ่งไม่ได้ เพราะไม่เคยไปหามาปรุงยาแล้วในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจาก ตัวยาสมุนไพรหายาก ป่าที่เป็นแหล่งสมุนไพรถูกทำลาย ชาวบ้านถ่างไร่ หญ้า และไม่รู้คุณค่าของสมุนไพร จึงไม่มีการนำมาปลูกเพื่อขยายไว้ปรุงสมุนไพร

สาเหตุประการที่สอง คือ ตัวยาสมุนไพรสามารถหาซื้อตามตลาดขายสินค้า ของป่า ชาวบ้านจะนำสมุนไพรหายากเหล่านี้ มาตัดเป็นท่อนหรือรากไม้ ขาย เป็นขนาน ๆ โดยบอกเฉพาะโรคหรืออาการที่เป็น ชาวบ้านก็จะชุดของสมุนไพรนั้นให้ โดยไม่ได้สอบถามว่าเป็นต้นอะไร มีสรรพคุณอย่างไร และเกิดบริเวณใด จึงทำให้ชื่อสมุนไพรดังกล่าว ไม่เป็นที่แพร่หลายหรือรู้จักและลืมไปในที่สุด แม้แต่คนนำมาจำหน่ายบางคนก็ไม่รู้ชื่อสมุนไพรดังกล่าว

2. นางอรุณ มาเหล่าหนาด

นางอรุณ เกิดและเติบโตที่หมู่บ้านโนนกู่ อายุ 44 ปี มีประสบการณ์การปรุงยามาตั้งแต่ยังเด็ก เพราะพ่อเป็นหมอยา มีประสบการณ์ในการหาสมุนไพรมาปรุงยาและวิธีปรุงยาจากบิดา แม้ว่าบิดาจะเสียชีวิตไปแล้วตนเองก็ยังคงปรุงยาเพื่อรักษาโรคให้กับชาวบ้านจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนางอรุณ จะปรุงยาและรักษาโรคแล้ว ยังทำอาชีพรับจ้างทออวน เช่นเดียวกับแม่บ้านคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน เพราะรายได้จากการปรุงยาและรักษาโรค ตลอดจนนวดตัว จับเส้นให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน ไม่มากนัก จึงประกอบอาชีพอื่นเป็นหลัก และรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรแบบพื้นบ้านเป็นอาชีพรอง

แม้ว่านางอรุณ จะไม่สามารถอ่านใบลานได้ แต่ก็ได้เล่าให้พวกเราฟังว่าบิดาตนเองมีใบลานแต่ด้วยไม่เคยเรียนอ่าน จึงไม่ได้เก็บรักษาไว้ ปัจจุบันชำรุดเสียหายแล้ว อย่างไรก็ตาม นางอรุณเป็นหมอยาแผนไทย ที่ปรับปรุงตัวยาสมุนไพรให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ผลดีจากที่เป็นหมอยาเพศหญิง นางอรุณ จึงมีชาวบ้านว่าจ้างให้ "จับเส้น" หมายถึง นวดตามตัวบริเวณที่ปวดเมื่อย อยู่เป็นประจำ มีทั้งรับจ้างนวดที่บ้านตนเอง และชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงว่าจ้างให้ไปนวด และชาวบ้านก็จะรวมตัวกันมานวดที่บ้านของใครคนใดคนหนึ่ง

นางอรุณ นำสมุนไพรที่ปรุงขึ้นเองจากการไปหาสมุนไพร ในวัดป่าโนนกู่ และในท้องนาริมหนองน้ำ นำมาปรุงลูกประคบ ช่วยคลายเมื่อยล้าให้กับแม่บ้านในหมู่บ้าน นอกจากการไปหาสมุนไพรเองแล้ว นางอรุณ ก็หาซื้อสมุนไพรบางตัวตามท้องตลาด ที่มีวางขายมาปรุงยาด้วย เพราะตัวยาบางอย่างก็ไม่มีในละแวกหมู่บ้าน

ปัจจุบันนางอรุณ มีรายได้จากการปรุงสมุนไพรขาย และบริการนวดคลายกล้ามเนื้อ ให้กับชาวบ้านประมาณ เดือนละ 500 – 1000 บาท ขึ้นอยู่กับช่วงเวลา หากเป็นหลังฤดูเก็บเกี่ยวก็จะมีผู้มาซื้อยาและให้นวดคลายกล้ามเนื้อ หลังจากการทำนามาตลอดฤดูจำนวนมากกว่าช่วงเวลาอื่น ๆ

จากประวัติและพฤติกรรมของหมอยาทั้ง 2 คน ข้างต้น วิเคราะห์ได้ว่า หมอยา ยังมีบทบาทในสังคมอีสาน มีบทบาทในการรักษาโรคให้กับคนอีสานแม้ว่าจะมีบทบาทลดลงจากอดีต แต่ก็แสดงให้เห็นว่า คนอีสานยังคงนิยมรักษาอาการ หรือ โรค ด้วยสมุนไพรและวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านควบคู่ไปกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน ทั้งที่สมาชิกในครอบครัวรู้วิธีการรักษาอาการหรือ โรคแบบพื้นบ้านด้วยตนเอง และการพึ่งพาหมอยา ในหมู่บ้าน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเชื่อถือหมอยา และสรรพคุณของตัวยาที่นำมารักษา ส่วนหนึ่งมีเหตุผลจากการที่หมอยาทั้ง 2 คน เป็นลูกหลานผู้สืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษของตน ผู้ที่เป็นหมอยาในอดีต ปัจจัยการสืบทอดจากบรรพบุรุษจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมความเชื่อและทัศคติของชาวบ้านที่มีต่อวิธีการรักษาด้วยสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้าน

ในทำนองเดียวกัน หมู่บ้านใดที่ลูกหลานไม่ได้มีการสืบทอดความรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษของตนเอง องค์ความรู้ดังกล่าวก็จะสูญสิ้นไปพร้อมๆ กับ หมอยา ประจำบ้านคนเดิม ซึ่งน่าเสียดายความรู้ เกี่ยวกับการปรุงยา และเทคนิคการรักษาโรคของหมอยาแต่ละคน เพราะแต่ละคนจะมีสูตรยาของตนเอง และเทคนิคการปรุงยาตำรับของตนเอง สูตรยาและตำรับการปรุงยาดังกล่าวจึงหายไปพร้อมกับคนปรุงในอดีต

เทคนิคการปรุงยา เป็นเทคนิคของหมอยาแต่ละคน หมอยา บางคนมีห้องสำหรับเก็บสมุนไพรและห้องปรุงยาเฉพาะ โดยไม่ให้ใครเข้าไปเกี่ยวข้องและไปศึกษาเทคนิคการปรุงยา ซึ่งถือว่าเป็นลิขสิทธิ์ของตนเอง แต่ปัจจุบันไม่มีภาพเหล่านี้ให้เห็นเพราะสถานีอนามัย เข้ามาบริการถึงชุมชน ชาวบ้านจึงไม่ต้องพึงหมอยาแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป

4.1.2 สถานที่ไปหาสมุนไพรหรือวิธีการเก็บสมุนไพร

จากการปริวรรตเอกสารใบลานในบทที่ 3 ทำให้ทราบว่า การไปเก็บสมุนไพรนั้นมีเทคนิควิธีการเฉพาะ เช่น การไปหาสมุนไพรบางชนิดต้อง "บังตอไป" ซึ่งเป็นสำนวนอีสานเกี่ยวกับการไปหาสมุนไพรมาปรุงตัวยา หมายถึง การไปหาสมุนไพรโดยไม่ให้สมุนไพรนั้นถูกแดด ซึ่งหมายถึงการให้ไปเก็บสมุนไพรในเวลาเช้าตรู่ หรือตอนเย็น

เมื่อสอบถามกับ หมอยา พบว่า เทคนิคนี้ยังคงใช้ได้ในปัจจุบัน เพราะสมุนไพรจะออกฤทธิ์ดีเมื่อไปเก็บตั้งแต่เช้าตรู่ ก่อนพระอาทิตย์จะขึ้น ต้องเก็บสมุนไพรเสร็จและนำมาปรุงเป็นตัวยาเสร็จเรียบร้อยแล้ว และยาบางขนานก็เหมาะกับการนำมาผสมน้ำแช่ไว้ข้ามคืน แต่บางตัวยาก็เหมาะจะนำมาตากแห้งแล้วจึงนำมาทำเป็นตัวยา และต้องรับประทานขณะต้มร้อน ๆ

" การจำศีลไปเอา" หมอยา อธิบายเพิ่มเติมว่า หากเป็นเพศหญิงไปเก็บสมุนไพรนั้น ควรจะแต่งตัวมิดชิด หากนุ่งผ้าถุงให้นุ่ง 2 ชั้น สวมเสื้อแขนยาว เพราะหากไม่ปฏิบัติตามจะถือว่าเป็นบาปตามความเชื่อ กล่าวว่าจะทำให้หาสมุนไพรนั้นไม่พบบ้าง สมุนไพรไม่ออกฤทธิ์ในการรักษาบ้าง แต่หมอยาอธิบายเพิ่มเติมว่า น่าจะเป็นภูมิปัญญาในการสั่งสอนให้หมอยา หรือผู้ที่ไปหาสมุนไพรนั้นต้องแต่งตัวให้รัดกุม เพราะต้องไปหาแต่เช้ามืด ไม่มีแสงสว่าง หากสวมเสื้อผ้าชั้นเดียวอาจจะทำให้หนามข่วน หรือเสื้อผ้าเกี่ยวกับกิ่งไม้ ขาดได้ หรืออีกนัยหนึ่ง อาจจะป้องกันอันตรายจากเพศตรงข้ามได้

ปัจจุบันหมอยา ทั้ง 2 คน มีสถานที่ไปเก็บสมุนไพร หลัก ๆ 4 แห่ง ดังต่อไปนี้

1. **สมุนไพรในหมู่บ้านโนนกู่** ร้อยละ 60 ของครอบครัวจะปลูกสมุนไพรไว้ในบริเวณบ้านของตนเอง สมุนไพรอย่างง่ายที่ควรปลูกไว้บริเวณบ้าน เช่น ต้นมะขาม ต้นหนาด พริก ขมิ้น ข่า หว่านหางจระเข้ ต้นมะลิ ฯลฯ และสมาชิกในหมู่บ้านสามารถขอสมุนไพรเหล่านี้จากเพื่อนบ้านได้ หรือแลกเปลี่ยนกันได้ภายในหมู่บ้าน

2. **ทุ่งนา และริมหนองน้ำ ริมห้วย** ส่วนใหญ่หมอยาจะเป็นผู้ไปหาด้วยตนเอง เนื่องจากบ้านโนนกู่มีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งหนองน้ำธรรมชาติ ลำห้วยที่มีน้ำตลอดปี และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงทำนา จึงทำให้หาสมุนไพรมาปรุงยาได้โดยง่าย เพราะสภาพภูมิประเทศเหล่านี้เป็นสภาพที่เกิดเองตามธรรมชาติ ชาวบ้านก็จะช่วยกันรักษาสมุนไพรไว้ ไม่ถาง ตัด ทำลาย เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้ว่าเป็นที่หาสมุนไพรของหมอยาในหมู่บ้าน

3. **วัดป่าโนนกู่** ดังที่ได้กล่าวในบทที่ 2 แล้วว่า วัดป่าโนนกู่ เป็นวัดที่เก่าแก่ มีมาก่อนจะมาตั้งหมู่บ้าน ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ในวัดป่ายังอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยพืชพรรณไม้นานาชนิด หมอยาจะได้รับอนุญาตจากชาวบ้านให้ไปหาสมุนไพร เท่าที่จำเป็น เพื่อมารักษาโรคให้กับสมาชิกในหมู่บ้านได้ นอกจากหมอยาแล้วสมาชิกในหมู่บ้านที่มีความจำเป็นก็สามารถไปเอาสมุนไพรในวัดป่า นี้ได้เช่น กัน อย่างไรก็ดี ทุกคนในหมู่บ้านจะห่วงแหนทรัพย์สมบัติ โดยเฉพาะต้นไม้ในวัดป่ามาก และช่วยกันสอดส่องดูแล ผู้ที่จะมาทำลายหรือตัดไม้ จึงทำให้วัดป่ายังคงเป็นสถานที่สำคัญสำหรับหมอยา และมีคุณค่าในการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการรักษาโรคมาจนถึงปัจจุบัน

4. **ตลาด** สำหรับตัวยาที่หายากและไม่มีในสถานที่ทั้ง 3 แห่งข้างต้น หมอยา จะไปหาซื้อที่ตลาด (ปัจจุบัน คือ ตลาดบางลำภู) และตลาดนัดตามโอกาสที่จะมีชาวบ้านนำสมุนไพร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรากไม้ใหญ่ที่หายากมาวางจำหน่าย โดยชาวบ้านที่นำมาขายส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณป่า เช่น มาจากอำเภอชุมแพ ภูเขียว หรือบางอำเภอของจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น ชาวบ้านมักจะจัดชุดยา โดยมัดรวมกันไว้หลายตัวยา เพราะส่วนใหญ่จะมีความรู้เกี่ยวกับยารักษาโรคทั่วไป เช่น โรคกระดูก โรคเลือด (โลหิตจาง) โรคปวดเมื่อย ยาบำรุงกำลัง ยาสำหรับสตรีหลังคลอด ยาเพิ่มน้ำนม เป็นต้น

จากรายละเอียดข้างต้นวิเคราะห์ได้ว่า สถานที่ให้การเก็บหรือหาสมุนไพรลดลงจากอดีต เพราะแหล่งสำคัญที่สุด คือ ในป่า แต่ด้วยพื้นที่ป่าลดลง ทำให้หมอยาต้องเปลี่ยนจากการหาเก็บตามพื้นที่ตามธรรมชาติ มาเป็นการหาซื้อตัวยามาเก็บไว้ แล้วนำมาผสมกันปรุงตัวยารักษาเฉพาะโรคเอง อย่างไรก็ดีชาวอีสานยังคงปลูกพืชที่เป็นสมุนไพรพื้นบ้านไว้ในครัวเรือน และวัดก็เป็นพื้นที่ที่ช่วยธำรงภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านการรักษาโรคด้วยวิธีดั้งเดิม เพราะความเคารพที่คนอีสานมีต่อวัด และจิตสำนึกที่ว่า สมบัติของวัดเป็นสมบัติของส่วนรวม ซึ่งต้องช่วยกันรักษาไม่ใช่ช่วยกันใช้ให้หมดไป โดยเฉพาะวัดป่า ซึ่งเป็นวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชสมุนไพรต่าง ๆ

4.1.3 ทัศนคติและการรักษาของหมอยา

จากการสัมภาษณ์หมอยาทั้ง 2 ท่าน มีความคิดเห็นตรงกัน คือ ต้องการให้มีการสืบทอดภูมิปัญญาในการรักษาแบบพื้นบ้าน ตลอดจนถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิธีการ ชื่อโรค ชื่อสมุนไพร พื้นบ้านให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษา เพราะในรุ่นลูกของตนไม่มีใครสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญานี้แล้ว และภูมิปัญญาเหล่านี้ก็จะตายไปพร้อมกันตนเองในที่สุด

เมื่อสอบถามว่ายาสมุนไพรพื้นบ้านมีประสิทธิภาพมากแค่ไหน หมอยาทั้ง 2 ท่านตอบว่า ขึ้นอยู่กับการปรุงตัวยา เพราะบางครั้งตัวอาจจะไม่ได้ประสิทธิภาพเนื่องจากขาดตัวยาบางตัว มากกว่าที่จะตอบว่า ไม่แน่ใจว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่

ดังนั้น การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสูตรหรือตำรายาในใบลานที่ถูกต้องโดยผู้เชี่ยวชาญ ที่มีประสบการณ์ในการรักษา จึงเป็นเสมือนขุมทรัพย์ของภูมิปัญญาไทยในการรักษาพยาบาล และผู้ที่น่าจะมีความรู้มากที่สุด ก็คือ หมอยา หากมีการบันทึกและปริวรรต ตลอดจนเผยแพร่ หมอยาก็จะสามารถนำตัวยาเหล่านั้น มาปรุงและปรับใช้กับการรักษาโรคให้กับคนอีสานได้

หมอยาและชาวบ้านยังเห็นความสำคัญของการปริวรรตใบลาน ไม่ว่าจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา หรือเนื้อหาด้านอื่น ๆ ควรจะมีการจัดฝึกหัดอ่านให้กับผู้สนใจ จะได้ศึกษาเรื่องราวของตนเองในอดีต และมีผู้สืบทอดวัฒนธรรม และภูมิใจในภาษาอีสานของตนเอง

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในด้านนี้ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะได้รับความร่วมมือจากหลายสาขาวิชา เช่น นักเภสัชศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ แพทย์แผนไทย หมอยา นักวิทยาศาสตร์ ตลอดจนคนอีสานซึ่งเป็นผู้รับบริการ ได้มีเวทีในการปรึกษาหาแนวทางสืบสานภูมิปัญญาแพทย์แผนไทจากใบลานก้อย่างจริงจัง เพื่อจะได้เป็นการขยายฐานความรู้ในทุกสาขาวิชา ไม่เพียงแต่การรักษาโรคเท่านั้น

4.2 ทัศนคติและการรักษาโรค / อาการ ด้วยสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้านของคนอีสาน

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามปลายปิดและปลายเปิด ไปสุ่มสอบถามผู้เข้าร่วมเสวนา จำนวน 40 คน (ตามเวลาที่มี) โดยสัมภาษณ์พร้อมทำแบบสอบถาม เพื่อนำมาวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับทัศนคติและพฤติกรรมในการรักษาโรคด้วยสมุนไพร หรือวิธีพื้นบ้านของคนอีสาน โดยนำเสนอเป็นค่าสถิติร้อยละอย่างง่าย และอธิบายควบคู่ไปกับข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

4.2.1. ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้วิจัยสุ่มสอบถามชาวบ้านที่มาเสวนา ผู้ตอบแบบสอบถาม ทั้งหมด จำนวน 40โดยมีรายละเอียดในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.2.1.1.1 จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 40 คน แบ่งตามระดับอายุและเพศ ดังตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 จำนวนผู้กรอกแบบสอบถามแบ่งตามเพศและอายุ

เพศ / อายุ	ชาย	หญิง	รวม
15 – 30 ปี	5 (12.5%)	5 (12.5%)	10 (25%)
31 – 45 ปี	1 (2.5%)	9 (22.5%)	10 (25%)
46 – 60 ปี	1 (2.5%)	9 (22.5%)	10 (25%)
60 ปีขึ้นไป	2 (5%)	8 (20%)	10 (25%)
รวม	9 (22.5%)	**31 (77.5%)**	40 (100%)

ผู้ที่มาประชุมส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ดังนั้นในจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามนี้ จึงมีเพศหญิงมากที่สุด คือ 31 คน และทุกระดับอายุมีจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามเท่ากัน คือ 10 คน ดังตารางที่ 1 ข้างต้น จะพบว่ามีทั้งวัยรุ่น อายุ 15 – 30 ปี และผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป

4.2.2 ทัศนคติและการรักษาด้วยสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้านของชาวบ้าน

ผู้วิจัยใช้คำถามปลายปิด และปลายเปิด ประกอบการสัมภาษณ์อย่างใกล้ชิด เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติต่อการรักษาแบบพื้นบ้าน ทัศนคติต่อตัวยาที่นำมารักษา และจนทัศนคติต่อหมอยาประจำหมู่บ้าน ตลอดจนการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรหรือวิธีรักษาแบบพื้นบ้านของชาวบ้าน จากคำถามสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ ดังต่อไปนี้

4.2.2.1 การรักษาด้วยสมุนไพรหรือยาพื้นบ้าน

ผู้ที่มาเสวนาส่วนใหญ่เคยรักษาหรือใช้สมุนไพรหรือวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน มีเพียงไม่กี่รายที่ไม่เคยรักษาด้วยวิธีการแบบพื้นบ้าน ดังแสดงในตารางที่ 2 ต่อไปนี้

ตารางที่ 2 การใช้สมุนไพร หรือยาพื้นบ้านในการรักษาโรคหรืออาการ

เคยใช้สมุนไพรหรือไม่	ชาย	หญิง	รวม
เคย	9 (22.5%)	30 (75%)	**39 (97.5%)**
ไม่เคย	0	1 (2.5%)	1 (2.5%)
รวม	9 (22.5%)	31 (77.5%)	40 (100%)

ทั้งเพศชายและเพศหญิงที่ตอบแบบสอบถาม ตอบว่าเคยรักษาโรคหรืออาการด้วสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้านมากที่สุด คือ จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 97.5 และมีเพศหญิงเพียงคนเดียวที่ตอบว่าไม่เคยรักษาด้วยวิธีแผนโบราณ และจากแบบสอบถามผู้ตอบแบบสอบถามคนนี้ ทำอาชีพสาธารณสุข ในสถานีอนามัยใกล้หมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม เขาก็มีความเชื่อว่าสมุนไพรหรือวิธีแบบพื้นบ้านสามารถรักษาอาการหรือโรคควบคู่ไปกับแพทย์แผนปัจจุบันอย่างได้ผล

4.2.2.2 ความรู้เกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน

คำถามข้อนี้ช่วยวิเคราะห์ค่านิยมของชาวบ้านได้ว่า นอกจากจะนิยมรักษาด้วยสมุนไพร ยาพื้นบ้านแล้ว เขาให้ความสนใจกับการหาความรู้ หรือ ข้อมูลเกี่ยวกับยารักษาโรคแบบพื้นบ้านหรือไม่ ผลในแบบสอบถามแสดงดังตารางที่ 3 ต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ท่านรู้จัก หรือ อ่านตำรายาพื้นบ้าน

รู้จักตำรายาพื้นบ้านหรือไม่	ชาย	หญิง	รวม
เคย	7 (17.5%)	10 (25%)	**17 (42.5%)**
ไม่เคย	2 (5%)	21 (52.5%)	**23 (57.5%)**
รวม	9 (22.5%)	31 (77.5%)	40 (100%)

จากข้อสมมิตฐานเบื้องต้นผู้วิจัยไม่คาดว่าชาวบ้านจะหาความรู้หรือซื้อตำรายาพื้นบ้านมาอ่าน แต่ผลการสอบถามพบว่า แม้ว่าจะมีผู้ตอบว่าไม่เคยรู้จักหรืออ่านตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือหรือใบลานจำนวนมากที่สุด คือ จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 57. 5 แต่ก็มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนหนึ่ง คือ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 42.5 ที่เคยอ่านตำรายา หรือ รู้จักตำรายา และส่วนหนึ่งที่ตอบว่ารู้จัก นั้นมักจะหาซื้อหนังสือที่วางขายตามตลาดนัด เกี่ยวกับสรรพคุณสมุนไพรพื้นบ้านที่นำมารับประทาน ไม่เฉพาะแก้อาการหรือโรคเท่านั้น รวมถึง ช่วยทำให้สุขภาพแข็งแรงและมีประโยชน์ต่อร่างกายด้วย และมีบางส่วนที่เคยรู้ว่าตำรายาพื้นบ้านถูกบันทึกไว้ในใบลาน

4.2.2.3 จำนวนครั้งของการรักษาโรคด้วยสมุนไพรหรือวิธีการแบบพื้นบ้าน

นอกจากจะสอบถามว่าเคยรักษาด้วยสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้านหรือไม่แล้ว พฤติกรรมการรักษาและจำนวนครั้งก็สามารถอธิบายได้ว่า เขากลับมารับการรักษาด้วยสมุนไพรอีกหรือไม่ แสดงให้เห็นว่าการรักษาด้วยวิธีแบบดั้งเดิมได้ผล จึงทำให้เขาเหล่านั้นมีความเชื่อต่อกระบวนการรักษาแบบพื้นบ้านในครั้งต่อไป หรืออย่างน้อยก็มีการรักษาโรคหลายโรค ดังตารางที่ 4 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4 จำนวนครั้งที่รักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยด้วยวิธีพื้นบ้าน

เคยรักษาโรค / อาการป่วยด้วยวิธีพื้นบ้านกี่ครั้ง	ชาย	หญิง	รวม
1 – 2 ครั้ง	4 (10%)	4 (13%)	8 (23%)
3 – 4 ครั้ง	0	6 (16%)	6 (16%)
5 – 6 ครั้ง	0	3 (5%)	3 (5%)
7 – 8 ครั้ง	4 (10%)	**18 (46%)**	**22 (56%)**
รวม	8 (20%)	**30 (80%)**	39 (100%)

จากคำถามดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวอีสานมีทัศนคติที่ดีต่อการรักษาโรคหรืออาการด้วยสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้าน จากจำนวนครั้งของการรักษาในตารางข้างต้นของผู้ที่ตอบแบบสอบถามว่าเคยรักษามีทั้งหมด 39 คน และจำนวนนี้ผู้ที่มีอายุระหว่าง 40 – 46 ปี มีการรักษาด้วยแพทย์แผนไทจำนวนมากที่สุด คือ 7 – 8 ครั้ง จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 56 และเป็นเพศหญิงมากที่สุดจำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 46 ของจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด และมีผู้ตอบว่ารักษาประมาณ 5 – 6 ครั้งน้อยที่สุดเพียง 3 คน คิดเป็นร้อยละ 5 ของจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านหรือคนอีสานมีการรักษาแบบพื้นบ้าน และมีอย่างต่อเนื่องและเชื่อมั่นในการรักษาแบบพื้นบ้าน

4.2.2.4 ความเชื่อมั่นและการรักษากับหมอยาประจำหมู่บ้าน

ผู้วิจัยต้องการทราบว่าคนอีสานมีความเชื่อมั่นกับหมอยาประจำหมู่บ้านมากน้อยเพียงใดเพราะมีผลต่อการรักษาและทัศคติของชาวบ้านต่อการรักษาแบบพื้นบ้าน เพราะหากไม่มีความเชื่อมั่นในผลของการรักษาของหมอยาก็อาจจะทำให้ไม่มีการรักษาหรือเกิดทัศนคติทางด้านลบต่อการรักษาแบบพื้นบ้าน หรือบางทีอาจจะเกิดจากการไม่แน่ใจในตัวยาหรือสมุนไพรที่นำมารักษา

ตารางที่ 5 ความเชื่อมั่นและการรักษากับหมอยาประจำหมู่บ้าน

เคยไปรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยกับหมอยาในหมู่บ้านหรือไม่	ชาย	หญิง	รวม
เคย	5 (12.5%)	19 (47.5%)	**24 (60%)**
ไม่เคย	4 (10%)	12 (30%)	16 (40%)
รวม	9 (22.5%)	31 (77.5%)	40 (100%)

จากข้อมูลในตารางที่ 5 พบว่าผู้ที่เคยรักษากับหมอยาภายในหมู่บ้านมีจำนวนมากที่สุด คือ จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 60 และผู้ตอบว่าไม่เคยรักษากับหมอยา แต่เคยรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้านหรือวิธีพื้นบ้านด้วยตนเอง หรือคนในครอบครัวรักษาให้ จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 40 ซึ่งก็มีจำนวนมากพอสมควร อย่างไรก็ตามจากการสอบถามชาวบ้านตอบว่า มักจะรักษาตนเองในเบื้องต้น เพราะตนเองก็มีความรู้เกี่ยวกับการรักษาแบบพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นอาการปวดฟัน แผลจากน้ำร้อนลวก หรืออุบัติเหตุที่ไม่รุนแรง เช่น มีดบาด หรือ ตะปูตำ เป็นต้น

4.2.2.5. วิธีการรักษาด้วยสมุนไพรด้วยตนเอง

นอกจากชาวบ้านจะให้หมอยาปรุงยาเพื่อรักษาโรคให้แล้ว ดั่งที่ได้กล่าวแล้วว่าชาวบ้านบางคนก็ได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและตัวยาที่จะนำมารักษาโรคที่ไม่รุนแรงจากบรรพบุรุษ ดังนั้น บางคนจึงสนใจที่จะหาซื้อสมุนไพรพื้นบ้านมาเพื่อนำมาเก็บไว้เป็นยาประจำบ้าน หรือหาซื้อมารักษาอาการที่เกิดกับสมาชิกในครอบครัวเป็นเบื้องต้น ดังผลที่แสดงในตาราง 6 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 การซื้อยาพื้นบ้านหรือสมุนไพรมารับประทาน

เคยซื้อยาพื้นบ้านหรือสมุนไพรมารับประทานหรือไม่	ชาย	หญิง	รวม
เคย	3 (8%)	16 (41%)	19 (49%)
ไม่เคย	5 (13%)	15 (38%)	**21 (51%)**
รวม	8 (21%)	31 (79%)	39 (100%)

จากตารางนี้แสดงให้เห็นว่า คนอีสาน ส่วนหนึ่ง เป็น "หมอยา" ประจำบ้านของตนเอง เพราะหากมีโอกาสพวกเขาก็จะซื้อสมุนไพรพื้นบ้านมารับประทาน จากการสัมภาษณ์สมุนไพรที่กล่าวถึงส่วนใหญ่เป็นยาบำรุงกำลัง ยาประคบแก้อาการบวมช้ำ ยาบำรุงเลือด และยาที่ทำให้ใบหน้าขาวนวล ซึ่งสกัดจากสมุนไพรล้วน เป็นต้น ดังนั้นจึงมีผู้ตอบว่าตอบว่า เคยซื้อยาสมุนไพรมารับประทานเอง จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 49 แม้ว่าจำนวนจะน้อยกว่าผู้ที่ตอบว่าไม่เคยหาซื้อมารับประทาน ที่มีจำนวน 21 คน โดยคิดเป็นร้อยละ 51 ก็ตาม ตัวเลขข้างต้นก็แสดงว่าจำนวนที่เคยและไม่เคยซื้อมารับประทานจำนวนใกล้เคียงกัน

สถานที่ที่ซื้อ มีทั้งซื้อกับหมอยาในหมู่บ้าน และซื้อจากตลาดที่วางขายโดยทั่วไป ตามโอกาส แต่จากการสอบถาม ไม่ใช่การพยายามไปเสาะหาซื้อ แต่เมื่อพบก็มักจะสอบถามหาข้อมูลหากผู้ขายมีความน่าเชื่อถือ หมายถึง มีความรู้เกี่ยวกับอาการและตัวยาก็จะลองซื้อมารับประทาน อย่างไรก็ตามตัวยาที่ซื้อมามักจะไม่ใช่การรักษาโรคที่ร้ายแรง นอกจากตัวอย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ก็เป็นตัวยาประเภทแก้คัน ระคายเคือง โรคเชื้อราที่ไม่รุนแรง เป็นต้น

4.2.2.6. ทัศคติต่อผลของการรักษาด้วยสมุนไพรหรือวิธีแบบพื้นบ้าน

คำถามนี้ผู้ที่ไม่เคยรักษาด้วยสมุนไพรหรือวิธีแบบพื้นบ้านก็ตอบว่า เชื่อว่าการรักษาด้วยยาพื้นบ้านหรือวิธีแบบพื้นบ้านมีประสิทธิภาพ แม้ว่าตนเองจะไม่เคยรักษา แต่ก็เห็นผลการรักษาจากเพื่อนบ้านและสมาชิกในครอบครัวคนอื่น ข้อมูลแสดงดังตาราง ที่ 7 ต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ทัศนคติต่อประสิทธิภาพและผลการรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน

รักษาด้วยยาพื้นบ้านมีประสิทธิภาพหรือไม่	ชาย	หญิง	รวม
มีประสิทธิภาพ	9 (22.5%)	31 (77.5%)	40 (100%)
ไม่มีประสิทธิภาพ	0	0	0
รวม	9 (22.5%)	31 (77.5%)	40 (100%)

จากคำถามข้างต้นชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ชาวบ้านหรือคนอีสานในปัจจุบันมีความเชื่อมั่นว่าการรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้านหรือวิธีรักษาแบบพื้นบ้านมีประสิทธิภาพ เพราะมีผู้ตอบว่ามีประสิทธิภาพ ทุกคน จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อย 100

คำถามนี้ผู้วิจัยมีความสนใจกับคำตอบของวัยรุ่น อายุ ระหว่าง 15 – 30 (ค่อนไปทาง 15 ปี มากกว่า) พบว่า เมื่อพวกเขาได้รับอุบัติเหตุจากการขับขี่รถจักรยานยนต์ ผู้ปกครองจะบังคับให้ "ย่าง" ด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน ในครั้งแรกพวกเขารู้สึกอายเพื่อนที่มาเยี่ยมอาการป่วย เพราะคิดว่าเป็นวิธีโบราณ และน่าอาย แต่เมื่อเวลาผ่านไป เขาเหล่านั้นก็ได้อธิบายว่ามันสามารถทำให้ไม่เป็นแผลเป็นติดตามผิวหนัง ซึ่งทำให้พวกเขารู้สึกสบายตัวเร็วกว่าเดิม และเชื่อมั่นในการรักษาแบบพื้นบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ มักจะใช้อุบายยกประเด็นติดตลกว่า " ถ้าย่างแล้วมันไม่มีแผลเป็นนะ ผิวก็สวยขึ้นและหน้าตาก็สดใส สิวก็จะไม่ขึ้นหน้าด้วย " เมื่อลูกหลานได้ฟังดังนั่น ก็อาจจะลองไม่ใช่เพราะเชื่อว่าจะหายจากอาการป่ายในครั้งแรก แต่เพื่อจะให้ผิวหน้าสดใสมากกว่า

4.2.2.7. การรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้านกับการรักด้วยแพทย์

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าแม้ว่าบทบาทของแพทย์แผนปัจจุบันจะมีเพิ่มขึ้น แต่คนอีสานยังให้ความสำคัญ กับการรักษาแบบพื้นบ้าน ตารางที่ 8 ต่อไปนี้ แสดงข้อมูลการรักษาแบบพื้นบ้านกับการรักษาด้วยแผนแพทย์แผนปัจจุบัน ของชาวบ้าน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8 เลือกที่จะรักษาด้วยยาพื้นบ้าน หรือวิธีรักษาแบบพื้นบ้าน

เลือกที่จะรักษาด้วยวิธีพื้นบ้านกับรักษาด้วยแพทย์อย่างไร	ชาย	หญิง	รวม
รักษาด้วยยาพื้นบ้านอย่างเดียว	0	0	0
รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเดียว	1 (2.5%)	3 (7.5%)	4 (10%)
รักษาด้วยยาพื้นบ้านควบคู่ไปกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน	8 (20%)	28 (70%)	36 (90%)
รวม	9 (22.5%)	31 (77.5%)	40 (100%)

จากตารางที่ 8 ข้างต้นสนับสนุนข้อมูลสัมภาษณ์ที่กล่าวว่าบทบาทของยาสมุนไพรพื้นบ้านและวิธีการรักษาด้วยแผนไทยควบคู่กันไป เพราะมีผู้ตอบว่ารักษาทั้งสองวิธีควบคู่กันไป จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 90 และมีเพียงร้อยละ 4 ที่ตอบว่ารักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแต่เพียงอย่างเดียว กรณีนี้ คือ ผู้ที่มีอาการหรือเป็นโรคใดโรคหนึ่ง แล้วเลือกวิธีการรักษาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เลือกที่จะรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันเป็นลำดับแรก ถ้าหากหายจากอาการของโรคก็ไม่จำเป็นต้องรักษาด้วยวิธีพื้นบ้านอีก

จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้นแสดงให้เห็นทัศนคติทางที่ดีและการรักษาแบบพื้นบ้านของคนอีสานกลุ่มหนึ่ง ซึ่งแม้จะเป็นตัวแทนของคนอีสานทั้งหมดไม่ได้ แต่ก็ชี้ให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ สืบทอด ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับตำรายา เพื่อจะได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนอีสานเหมือนที่เคยก่อประโยชน์ให้กับสังคมอีสานมาหลายร้อยปีแล้

4.2.2.8. โรคที่มักจะรักษาด้วยสมุนไพรและวิธีพื้นบ้าน

คำถามข้อนี้เป็นคำถามปลายเปิดที่ให้ผู้ตอบได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้านหรือวิธีพื้นบ้าน พบว่า แม้จะเป็นโรคหรืออาการคล้ายกัน แต่ชาวบ้านแต่ละคนก็มีสูตรยาตำรับตนเอง และได้ผลเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง อย่างไรก็ตามผลของการรักษาในประเด็นนี้ ไม่ได้สนับสนุนให้นำไปรักษาเอง แต่เพียงต้องการจะช่วยให้ชาวบ้านมีเวทีแสดงความคิดเห็น และประสบการณ์การรักษา เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ซักถามประเด็นที่น่าสนใจ และที่นำไปสู่ ความเข้าใจถึงคุณประโยชน์ของการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยเฉพาะตำรายา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อการรักษาโรคภายนอก และโรคภายใน ซึ่ง หมายถึง ภายในจิตใจของคนอีสานโดยตรง ให้ (กลับ) มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่ได้ถ่ายทอดไว้ในใบลาน เอกสารที่รอให้คนอีสานมาศึกษาและนำกลับมาใช้ประโยชน์ให้คนอีสานดั่งเช่นในอดีต

ตารางที่ 9 ต่อไปนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากประสบการณ์ ทั้งจากการสัมภาษณ์ และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในเวทีเสวนาชุมชน โดยเรียงลำดับจากโรคที่พบมากที่สุดไปหาโรคที่พบน้อยที่สุด ตามลำดับ ดังนี้

ตารางที่ 9 โรคที่มักจะรักษาด้วยสมุนไพรและวิธีพื้นบ้าน ตัวยาที่ใช้ และวิธีการปรุงยา

โรค / อาการ	ตัวยา / สมุนไพร	วิธีการ / ขั้นตอน
1. วิงเวียน	ใบหนาด ใบมะขาม	ต้มน้ำแล้วอาบ
2. น้ำร้อนลวก	หว่านหางจระเข้	นำมาทาบริเวณที่โดนน้ำร้อนลวก
3. ปวดตามกระดูก	ใบหนาด	เอาใบหนาดมาต้มใส่น้ำแล้วอาบ
4. น้ำร้อนลวก	หว่านหางจระเข้	นำมาทาบริเวณที่โดนน้ำร้อนลวก
5. แขนหัก	ใบหนาด หว่านชน ใบตะไคร่ต้นไมยราบ	ห่อรวมกันแล้วนำไปนึ่งให้สุก นำมาประคบบริเวณที่เป็น
6. ริดสีดวงทวาร	หว่าน	ต้มกิน
7. มดลูก	ยารากไม้	ต้มกิน
8. ตุ่มคัน	ขมิ้น	ฝนทาบริเวณที่เป็น
9. อุบัติเหตุ	ใบหนาด	ต้มอาบ ปูนอนย่างไฟ
10. อุบัติเหตุ	ใบหนาด	ต้มอาบ ปูนอนย่างบนไฟ
11. มีดบาด	สาบเสือ	ขยี้แล้วนำมาห้ามเลือดบริเวณที่เป็นแผล
12. ตะเข็บต่อย	หว่านจางจืด	ฝนผสมน้ำมะนาวแล้วทาบริเวณที่เป็นบาดแผล
13. หวัด	หัวหอมแดง กระเทียม	ทุบวางไว้บริเวณที่นอน
14. พยาธิ	มะเกลือ	ตำผสมน้ำมะพร้าวแล้วดื่ม
15. อุบัติเหตุรถชนกัน	ใบหนาด	ต้มอาบ ปูนอนบนไฟ
16. สิว	ขมิ้น	ฝนทาบริเวณใบหน้า
17. อุบัติเหตุรถล้ม	ใบหนาด	ต้มอาบ
18. งูสะหวัด	หมาก พลู	เคี้ยวแล้วเป่าบริเวณที่เป็น
19. เหา	ใบน้อยหน่า	ตำแล้วผสมกับน้ำซาวข้าว แล้วชโลมบนศีรษะทิ้งไว้ 30 นาที แล้วล้างออก
20. กินผิด	ยารากไม้	ฝนกับหินแล้วผสมน้ำดื่ม
21. ครั่นเนื้อครั่นตัว	ใบหนาด ใบยูคาลิปตัส	ต้มให้เดือดแล้วอาบ
22. น้ำร้อนลวก	หว่านหางจระเข้	ทาบริเวณที่เป็นแผล
23. คันตามตัว	ใบหนาด ใบมะขาม	ต้มอาบ
24. กางทูม	หมาก พลู	เคี้ยวให้ละเอียดแล้วเป่าบริเวณที่เป็น

25. เหา	ใบน้อยหน่า	ตำแล้วผสมกับน้ำซาวข้าว ชโลมทั่วศีรษะ ทิ้งไว้ 30 นาทีแล้วล้างออก

26. มดลูก	หว่านชักมดลูก	ต้มกิน
27. ริดสีดวงทวาร	หว่านริดสีดวง	ต้มกิน
28. โรคไต	หว่าน	หั่นหัวหว่านให้เป็นแว่น 7 แว่น ต้มให้เดือดแล้วดื่มขณะที่ยังร้อน
29. ฝี	หัวขี้มด	ฝนผสมน้ำอุ่นแล้วใช้สำลีชุบทาบริเวณฝี
30. พยาธิ	มะเกลือ	ตำกรองน้ำแล้วดื่ม
31. หวัด	ฟ้าทะลายโจร	ต้มดื่ม
32. ปวดเหมื่อย	ใบหนาด	ต้มอาบ
33. พยาธิ	มะเกลือ	ตำกรองน้ำแล้วดื่ม
34. แมลงภู่ต่อย	ดอกพุด	ดม เหน็บหู ขยี้ดอกมาทา
35. เหา	ใบน้อยหน่า	ตำให้ละเอียดแล้วผสมกับน้ำซาวข้าว แล้วชโลมบนศีรษะทิ้งไว้ 30 นาที แล้วล้างออก
36. ฝี	น้อยหน่าสุกจนแห้ง	ฝนทารอบฝี
37. ไฟไหม้	ว่านหางจระเข้	ทาบรรเทาอาการปวด
38. เบาหวาน	ตะไคร้ ขิง	ต้มกิน
39. พยาธิ	มะเกลือ	ตำกรองเอาน้ำแล้วดื่ม
40. ไข้	ยารากไม้	ฝนผสมน้ำแล้วดื่ม
41. ไฟลวก	หว่านหางจระเข้	นำมาทาบริเวณที่โดนไฟลวก
42. หกล้ม	ใบหนาด	นำมาต้มอาบ ปูนอนย่างไฟ
43. แสบบักฮูก (หลอดอาหาร)	เม็ดมะขามเคี่ยวอบ	อมไว้ในปากจนเปลือกออกแล้วกินต่อ
44. คางทูม	หมวก พลู	เคี้ยวให้ละเอียดแล้วนำไปเป่าบริเวณที่เป็น
45. ปวดท้อง	รากไหลค่อน เอี่ยนทอน	ถ้ามีหินฝนยาก็ใช้ฝนแล้วผสมน้ำดื่ม ถ้าไม่มีก็ฝานแล้วอมได้เลย
46. หวัด	หัวหอมแดง	ทุบพอบุบแล้วเอามาดม
47. ตุ่มคัน คันคาย	ขมิ้น	ฝนแล้วทาตามตัว
48. ปวดตามร่างกาย	ใบหนาด	ต้มแล้งอาบ

49. ผิดสำแดง กินผิด	ยารากไม้	ฝนผสมน้ำแล้วดื่ม
50. พยาธิ	มะเกลือ	ตำผลดิบแล้วกรองเอาน้ำมาดื่ม

51. หกล้ม เจ็บ	ใบหนาด ใบเป้า ขมิ้น หว่านไฟ	บดรวมกันแล้วห่อใส่ผ้าสะอาดนำไปนึ่ง แล้วมาวางบนบริเวณที่ปวด ประมาณ30 นาที
52. วิงเวียน	ใบหนาด	ต้มอาบ
53. พยาธิ	มะเกลือ	ตำกรองน้ำผสมน้ำมะนาวดื่ม
54. ปวดท้อง	ยารากไม้	ต้มดื่ม
55. พยาธิ	มะเกลือ	ตำกรองเอาน้ำแล้วดื่ม
56. วิงเวียน	ต้นลับขรืน	นำรากมาตำกิน นำต้นมาต้มผสมใบหนาดแล้วอาบ
57. กระเพาะปัสสาวะอักเสบ	หญ้าแห้วหมู เม็ดฝ้าย	ต้มกิน
58. โรคเลือดลมไม่ดี	แก่นฝาง	ต้มให้เดือนแล้วดื่ม
โรค / อาการ	**ตัวยา / สมุนไพร**	**วิธีการ / ขั้นตอน**
59. นำร้อนลวก	หว่านหางจระเข้	นำมาทาบริเวณที่โดนลวก
60. ประดง	หว่านไฟใจแหล่	ต้มแล้วดื่ม
61. พยาธิตัวตืด	มะเกลือ	ตำแล้วกรองเอาน้ำผสมน้ำกระทิดื่ม แต่ต้องดื่มน้ำกะทิลงไปก่อนประมาณ 5 นาที แล้วดื่มน้ำมะเกลือ ตามลงไป 1 ชม. แล้วไปถ่ายออก
62. ปวดตามเนื้อตามตัว	ใบหนาด	ต้มอาบ
63. ตกรถ	ใบหนาด เหล้า40 ดีกรี + น้ำตาล	ใบหนาด ต้มอาบ เหล้า + น้ำตาล ผสมกันแล้วดื่มแก้เลือด
64.ตกต้นไม้	ใบหนาด หว่านชน หว่านไฟ นึ่งข้าวเปลือก	ปูนอนย่างไฟ
65. พยาธิ	มะเกลือ	ตำกรองน้ำผสมเกลือแล้วนำมาดื่มกับน้ำส้ม(อัดลม)

จากตารางที่ 9 พบว่า โรคที่มักจะใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านหรือวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านมากที่สุด มักจะเป็นโรคที่ไม่มีอาการรุนแรงถึงขั้นต้องไปหาแพทย์ เช่น วิงเวียนศีรษะ เป็นไข้หวัด แมลงมีพิษต่อย ซึ่งต้องรักษาอาการเบื้องต้นก่อน ตลอดจนโรคปวดเมื่อยตามเนื้อตามตัว จากประเด็นนี้ มีความสัมพันธ์กับตำรายาที่ปริวรรต เพราะในหลายสำนวนพบโรคปวดเมื่อยตามเนื้อตามตัว บันทึกไว้ตรงกัน และยาแก้อาการเป็นไข้ ประเภทต่าง ๆ เป็นต้น

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านโนนกู่ มีทัศนคติที่ดีทั้งต่อวิธีการรักษาด้วยสมุนไพรหรือวิธีพื้นบ้าน ต่อหมอยา ต่อตัวยาและประสิทธิภาพของยาแผนไทย ส่งผลต่อการรักษาด้วยวิธีแบบพื้นบ้านของคนในชุมชน กรณีหมู่บ้านโนนกู่ ไม่ได้เป็นตัวแทนของคนอีสานได้ทั้งหมด แต่อย่างน้อยก็วิเคราะห์ได้ว่า คนอีสานยังคงมีทัศนคติในทางบวกและการรักษาแบบพื้นบ้านจากอดีตจนปัจจุบัน ซึ่งในรายละเอียดของแต่ละหมู่บ้านนั้น ก็ขึ้นอยู่กับส่วนประกอบหลายประเด็น ได้แก่ หมอยา ประสิทธิภาพของตัวยา และทัศคติส่วนตัวหมู่บ้านโนนกู่แม้จะอยู่ในเขตเมือง และการคมนาคมสะดวก เศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับดี แต่ชาวบ้านยังคงมีการรักษาและทัศนคติดังได้เสนอไป เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าตำรายา ในใบลานยังคงจะมีประโยชน์ต่อคนอีสาน หากมีการปริวรรตและเผยแพร่ไปยังกลุ่มผู้ใช้ เพราะคนอีสานยังมีความต้องการที่จะรักษาโรคหรืออาการด้วยสมุนไพรหรือยาพื้นบ้านจำนวนมาก แม้วิทยาการแพทย์แผนปัจจุบันจะเจริญและทันสมัยเพียงใดก็ตาม

บทที่ 5
สรุปผล และข้อเสนอแนะ

5.1 ผลการปริวรรตใบลานอีสาน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายา

ตำรายาที่เก็บรวบรวมโดยหอพุทธศิลป์ วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น นั้น มีจำนวนทั้งหมด 220 ชื่อเรื่อง ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการปริวรรตหรือแยกกลุ่มเนื้อหาโดยละเอียด อย่างไรก็ตาม ใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายาส่วนใหญ่ บันทึกด้วยอักษรธรรม และไม่สมบูรณ์นัก อาทิ จำนวนใบลานในแต่ละผูก ผู้บันทึกไม่ได้ระบุจำนวนกำกับอย่างแน่ชัด ทำให้เนื้อความไม่เชื่อมต่อกัน ตลอดจนเนื้อความขาดหายในบางผูก

สำนวนที่ใช้ในใบลานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรายานี้ เป็นสำนวนอีสานโบราณ ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่บันทึก มีทั้งสำนวนสั้น กะทัดรัด เข้าใจง่าย และสำนวนที่สัมผัสคล้ายร้อยกรอง ทำให้ยากต่อการตีความว่าเป็นสร้อยคำภาษาอีสานโบราณ หรือเป็นชื่อตัวยา

ลักษณะการเขียนหรือการจาร นั้น แตกต่างกัน บางผูกจารด้วยตัวธรรมอย่างเดียว บางผูกใช้ตัวธรรมผสมกับตัวไทน้อย และมีเกณฑ์ในการสะกดการันต์แตกต่างกัน บางผูกไม่ได้ใช้เครื่องหมายสิ้นสุดโรคแต่ละโรคไว้ อย่างไรก็ดี ส่วนใหญ่ก็ใช้เรื่องหมาย กำกับว่าจบสูตรยานี้แล้ว

ความยากลำบากอีกประการหนึ่งอยู่ที่ คำศัพท์โบราณอีสาน ซึ่งไม่เพียงแต่ชื่อโรคเท่านั้น ตัวยาหรือชื่อสมุนไพรก็ใช้เรียกตามภาษาอีสานโบราณ ผู้วิจัยที่ไม่เชี่ยวชาญจึงไม่สามารถอธิบายหรือเปรียบเทียบเป็นคำศัพท์ภาษากลางได้

โรคที่พบมากที่สุดในใบลานส่วนใหญ่เป็น โรคไข้ ต่าง ๆ โรคปวดเมื่อยตามแขน ขา ร่างกายเกิดจากการทำงานหนัก และผื่นคันตามผิวหนัง มากที่สุด รองลงมาเป็นโรคที่เกิดจากแมลงมีพิษกัดต่อย ตลอดจนโรคการรักษาบาดแผลของโรคด้วย

วิธีการรักษาส่วนใหญ่ผู้บันทึกไม่ได้ระบุไว้อย่างละเอียดเพราะชาวบ้านในอดีตมีความรู้เกียวกับวิธีปรุงยา อย่างไรก็ตามมักจะใช้วิธีต้ม แช่น้ำ หากเป็นอาการภายนอกก็นำมาฝนทา มากที่สุด ส่วนใหญ่ผู้ที่อ่านใบลานจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และรู้สูตรการปรุงยาจึงจะนำสูตรยาหรือวิธีปรุงยาไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

5.2 ทัศคติของหมอยาและคนอีสานต่อการรักษาด้วยวิธีพื้นบ้าน

จากการจัดเสวนาชุมชน และสัมภาษณ์ประกอบกับใช้แบบสอบถาม ชี้ให้เห็นทัศคติของคนอีสานในทางที่ดีต่อการรักษาด้วยสมุนไพรหรือตัวยาพื้นบ้าน ตลอดจนทัศนคติที่ดีต่อหมอยาของเขาภายในหมู่บ้าน เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงออกผ่านการรักษาโรค หรืออาการของชาวบ้านในการรักษาด้วยวิธีพื้นบ้าน

ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มวัยรุ่น จนถึงวัยสูงอายุ ก็ยังคงเชื่อมั่นและรักษาอาการหรือโรคด้วยวิธีพื้นบ้านควบคู่ไปกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน แม้ว่าจะมีสถานีอนามัยอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านแต่หมอยา และวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษก็เป็นทางออกแรกสำหรับสมาชิกหลายครอบครัว ในการเลือกนำมารักษาพยาบาลในเบื้องต้น

สำหรับสถานที่ที่มีสมุนไพรพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่ พื้นที่หนองน้ำ และป่าตามธรรมชาติ แม้ว่าปัจจุบันหมอยา และชาวบ้านจะหาซื้อยาสมุนไพรบางขนานจากตลาด และวัดก็เป็นที่รวบรวมตัวยาสมุนไพรจำนวนมากที่มีประโยชน์ต่อชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างการรักษาโรคด้วยวิธีพื้นบ้านและทัศนคติของชาวบ้าน ตลอดจนตัวยาที่นำมาปรุง และโรคที่มักจะพบมากที่สุดจากการจัดเสวนา พบว่า มีความสัมพันธ์กับผลการปริวรรต เพราะจากคำถามปลายเปิด ชาวบ้านตอบว่าโรคที่พบมากและใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านตรงกันในระดับมาก กับโรคที่พบในการปริวรรตจากเอกสารใบลาน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยคาดว่าสูตรและตำรายาเหล่านี้จะถูกลืมและหายไปกับคนรุ่นเก่า ถ้าหากไม่มีการรณรงค์หรือเผยแพร่ข้อมูลอย่างถูกต้องให้กับชาวบ้าน จากงานวิจัยนี้คงจะชี้ได้ว่า ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการรักษาแบบพื้นบ้าน และสรรพคุณของตัวยาสมุนไพร เหลือเพียงแต่หน่วยงานของรัฐ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะนำความรู้ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากความรู้ ซึ่งเป็น ขุมภูมิปัญญาพื้นบ้านของคนอีสาน นำกลับมาถ่ายทอดให้คนอีสาน ให้สังคมอีสาน ได้ภาคภูมิใจและเกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร และเมื่อไหร่

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะมีผู้สนใจ แม้จะไม่มีความเชี่ยวชาญ ช่วยกันสืบทอดภูมิปัญญาตำรายาเหล่านี้ให้อยู่คู่กับคนอีสา เพราะความไม่ชำนาญ ไม่ใช่อุปสรรคของผู้ที่ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษอีสานของเรา หากเป็นการหาคำตอบ และการเริ่มลงมือสืบทอด สืบสาน และหากทุกคนช่วยกันเผยแพร่ ศึกษา ภูมิปัญญาเหล่านี้ก็จะไม่เป็นเพียงตัวอักษรโบราณ อ่านยากไม่ถูกทิ้งไว้ในตู้หอพิพิธภัณฑ์อีกต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษานี้ยังมีส่วนบกพร่องและยังไม่สมบูรณ์ ซึ่งยังรอให้ผู้สนใจศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. ชื่อสมุนไพรพื้นบ้านอีสานเปรียบเทียบกับภาษากลางในตำรายา
2. สำนวนอีสานในตำรายา
3. วิธีการและเทคนิคการปรุงยา
4. กลวิธีการสั่งสอน ผ่านใบลาน

บรรณานุกรม

หนังสือ

มนัส สุขสาย. (2543). **ตำราเรียนอักษรโบราณอีสาน.** อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มูลมังอีสาน.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ สหวิทยาลัยอีสาน. (2532). **พจนานุกรมอีสาน – กลาง : ฉบับ มข. สวอ.** ขอนแก่น : ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.

สมหมาย เปรมจิตต์ . (2546). **ตำรายาสมุนไพรลานนา .** เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (มมป.). **พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพ ฯ : อรุณการพิมพ์.

หอสมุดแห่งชาติ , กรมศิลปากร. (2543). **แบบเรียนหนังสือภาษาโบราณ.** กรุงเทพฯ : มมท.

อดุลย์ ตะพัง. (2543). **ภาษาและอักษรอีสาน.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

วารสาร

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (วิทยาเขตขอนแก่น). **ธรรมทรรศน์.** ฉบับที่ 1 – 3 ตั้งแต่ปี 2545 – 2547.

ภาคผนวก

แบบสอบถามหมอยา

แบบสอบถามชาวบ้าน

แบบสอบถาม

เรื่อง ปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง "ปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา" ซึ่งสนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ" ปี พ.ศ. 2547

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม

1. ชื่อ – สกุล .....
2. เพศ ชาย หญิง
3. อายุ 60 ปี ขึ้นไป 45 – 60 ปี
   30 – 45 ปี 15 – 30 ปี
4. ท่านเคยใช้สมุนไพร หรือ ยาพื้นบ้านในการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยหรือไม่
   เคย ไม่เคย

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาด้วยสมุนไพร หรือ การรักษาแบบพื้นบ้าน

1. ท่านเคยรู้จักตำรายาพื้นบ้านหรือไม่
   เคย ไม่เคย
2. ท่านเคยรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยด้วยวิธีพื้นบ้านกี่ครั้ง
   1 – 2 ครั้ง 3- 4 ครั้ง
   5 –6 ครั้ง 7 – 8 ครั้ง
3. ท่านเคยไปรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยกับหมอยาในหมู่บ้านหรือไม่
   เคย ไม่เคย
4. ท่านเคยซื้อยาพื้นบ้านหรือสมุนไพรพื้นบ้านมารับประทานหรือไม่
   เคย ไม่เคย
5. ท่านคิดว่าการรักษาด้วยวิธีพื้นบ้านหรือตำรายาพื้นบ้านมีประสิทธิภาพหรือไม่
   มีประสิทธิภาพ ไม่มีประสิทธิภาพ
6. ท่านเลือกที่จะรักษาด้วยยาพื้นบ้าน หรือวิธีรักษาแบบพื้นบ้านอย่างไร
   รักษาด้วยยาพื้นบ้านอย่างเดียว รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเดียว
   รักษาด้วยยาพื้นบ้านควบคู่ไปกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน

7. กรุณาบอกวิธีหรือตัวยาที่ท่านใช้รักษาหรือโรคหรืออาการเจ็บป่วยด้วยยาสมุนไพร

7.1. โรค / อาการ .....

ตัวยา / สมุนไพร .....

.....

.....

.....

วิธีการ / ขั้นตอน .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7.2 โรค / อาการ .....

ตัวยา / สมุนไพร .....

.....

.....

.....

วิธี / ขั้นตอน .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

****** ขอบคุณค่ะ ที่ให้ข้อมูล ******

โครงการ : ปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา

ระยะที่ 2 : หมู่บ้านโนนกู่ หมู่ 5 , 24 ตำบลสาวถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1. ชื่อหมอยาประจำหมู่บ้าน .....
   เพศ .....อายุ ..... ปี
2. ที่อยู่ / ภูมิลำเนา .....
3. อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลา ..... ปี
4. ท่านเคยอ่านตำรายาพื้นบ้านจากใบลานอีสานหรือไม่ .....
5. ท่านค้นคว้าสูตรยาพื้นบ้านจากแหล่งใด
   5.1 .....
   5.2 .....
   5.3 .....
   5.4 .....
6. ตัวยาหรือวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านที่ท่านนำมารักษาผู้เจ็บป่วยหรือเป็นโรค ได้แก่ โรคหรืออาการใดบ้าง
   6.1 ..... 6.2 .....
   6.3 ..... 6.4. .....
   6.5..... 6.6. .....
   6.7 ..... 6.8. .....
   6.9 ..... 6.10. .....
7. ท่านมีรายได้จากการรักษาหรือผลิตยาพื้นบ้านจำหน่ายหรือไม่
   มี ไม่มี
8. รายได้ต่อเดือนเฉลี่ยประมาณเท่าใด ..... บาท / เดือน
9. ท่านเดินทางไปรักษาผู้เจ็บป่วยในหมู่บ้านอื่นหรือไม่ .....
10. ในแต่ละเดือนเฉลี่ยมาผู้เจ็บป่วยมารักษา / มาซื้อยากับท่านกี่คน ..... / เดือน
11. ท่านมีความคิดเห็นต่อการรักษาด้วยยาพื้นบ้านหรือวิธีพื้นบ้านในอนาคตอย่างไร
    .....
    .....
    .....
    .....
12. ท่านคิดว่าตำรายาในใบลานอีสานมีประโยชน์ต่อการนำมาปริวรรตเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านหรือไม่
    .....
    .....
    .....
    .....